

AĞRI DAĞI VE NUH'UN GEMİSİ

TARİH, MİTOLOJİ ve COĞRAFYA

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Faruk KAYA

Prof. Dr. Oktay BELLİ

Prof. Dr. Randall W. YOUNKER

katkılarıyla

© Copyright 2024

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

Bu çalışmada yer alan yazıların her türlü mesuliyeti yazarlara aittir.

ISBN 978-625-399-814-1	Sayfa ve Kapak Tasarımı Akademisyen Dizgi Ünitesi
Kitap Adı Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Tarih, Mitoloji ve Coğrafya	Kapak Görseli Andrew JONES-Faruk KAYA
Editörler Faruk KAYA ORCID iD: 0000-0001-9941-0031 Oktay BELLİ ORCID iD: 0000-0002-5681-2003 Randall W. YOUNKER ORCID iD: 0000-0003-1153-465X	Yayıncı Sertifika No 47518 Baskı ve Cilt Vadi Matbaacılık Bisac Code HIS000000
Yayın Koordinatörü Yasin DİLMEN	DOI 10.37609/akya.3100

Kütüphane Kimlik Kartı

Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Tarih, Mitoloji ve Coğrafya / ed. Faruk Kaya, Oktay Belli, Randall W. Younker.

Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2024.

440 s. : fotoğ, şekil, resim, tablo. ; 160x235 mm.

Kaynakça ve Ekler var.

ISBN 9786253998141

1. Tarih.

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

*“Hayattaki en büyük zenginliğim eğitime yaptığım yatırımdır” sözüyle
Ağrı’ya kendi adıyla bir üniversite kazandıran eğitim gönüllüsü
hayırsever iş insanı **Sayın İbrahim Çeçen’e** saygıyla ithaf olunur....*

ÖNSÖZ

Sevgili Okuyucular,

Ağrı Dağı, sadece jeolojik ve jeomorfolojik açıdan değil, aynı zamanda tufandan sonra Nuh'un gemisine ev sahipliği yaptığına inanılan efsanevi kimliğiyle de ön plana çıkan bir dağdır. Türkiye'nin en yüksek zirvesi olan Ağrı Dağı dünya kültüründe derin izler bırakan önemli bir simge ve kutsal bir mekândır. Bu dağ, çeşitli kültürlerin inançlarında ve efsanelerinde yer almasıyla, insanlığın ortak kültürel mirasına dokunmaktadır. Farklı disiplinlerden bilim insanlarının bir araya gelerek ortaya çıkardığı bu çalışmada, insanlık tarihinde önemli bir yere sahip olan Ağrı Dağı ve onunla bağlantılı olan Nuh'un Gemisi'nin tarihi, mitolojisi ve karaya oturduğu yer ile birlikte Ağrı yöresinin coğrafi özellikleri, jeolojisi ve çevresel etkileriyle birlikte doğal ve beşeri kültürel değerleri de ele alınarak incelenmiştir.

Bu kitap 19-21 Ekim 2023 tarihinde Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi ev sahipliğinde yapılan 7. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumunda sunulan tebliğlerden, editör kurulu tarafından seçilerek genişletilmiş ve kitap bölümü olarak basılmaya layık görülen eserlerden oluşmaktadır. Bu eserde kültürel mirasımızdaki yerini alan Nuh'un Gemisi'ni arama çalışmalarının Ağrı Dağı ve çevresinde sürdürülmesinin, Ağrı ilinin ve Türkiye'nin inanç turizmi ve sosyo-ekonomik yapısına nasıl bir katkı sunabileceğine dair çalışmalar da yer almaktadır.

Ağrı ili sınırları içinde, Ağrı Dağı'nın yanı sıra Nuh'un Gemisi'nin bulunduğu yer olarak gösterilen önemli bir alan daha vardır. Bu alan, Gürbulak Oluğunun güney kesiminde, Telçeker (Sürbehan) ile Üzengili (Meşar) köyleri arasında yer alan doğal bir anıttır. Gemi silüetine benzeyen bu doğal yapı, Türkiye-İran transit yoluna 3,5 km mesafededir. Bazı araştırmacılar, Nuh Tufanı'nın ardından karaya oturduğuna inanılan geminin ve Nuh'un kayıp kenti Naxuan'm bu bölgede bulunduğunu ileri sürmektedir. Nuh'un Gemisi'nin izlerinin sürdürülebilir bilimsel yöntemlerle daha kapsamlı bir şekilde araştırılması ve bu araştırma sonuçlarından elde edilebilecek bilimsel bulgular, Ağrı'yı uluslararası bir inanç turizmi merkezi haline getirebilir. Bu durum, bölgeye turist akışını artırarak yerel ekonomiye canlılık getirecek ve istihdamı olumlu yönde etkileyecektir.

Önsöz

Bu kitap, sadece gemi arama çalışmaları ve bu çalışmaların sonuçları açısından değil, aynı zamanda bilimsel ve kültürel bir bilgi birikimi oluşturması açısından da bölgeye büyük katkı sağlayacaktır. Arkeolojik ve jeolojik bilgi birikimine katkı sunacak ve insanlık tarihine ışık tutacak bu çalışmalar, aynı zamanda Ağrı Dağı ve çevresinin doğal ve beşeri kültürel zenginliklerinin de daha fazla keşfedilmesine imkan tanıyarak, bölgenin tanıtımına önemli bir destek olacaktır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında ve basılmasında yardımını ve desteğini esirgemeyen Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Abdullhalik Karabulut'a şükranlarımızı arz ederiz. Bölüm yazarlarının her birine vermiş oldukları katkıdan ötürü ayrı ayrı teşekkür ederiz. Kitabın hazırlanmasından başarılı bir şekilde basılmasına kadarki her aşamasında yardım ve desteklerini esirgemeyen Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi öğretim elemanları, Prof. Dr. Yakup Karataş, Doç. Dr. Emrullah Ataseven, Dr. Öğr. Üyesi Nimetullah Aldemir ve Öğr. Gör. Mehmet Mehdi Karakoç'a katkılarından dolayı çok teşekkür ederiz. Ayrıca kitabın basımını gerçekleştiren Andrews Üniversitesi'ne de teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayarız.

Bu kitabın, sizleri Ağrı Dağı'nın ve Nuh'un Gemisi'nin gizemli dünyasına çekerek bu muazzam hikaye hakkındaki bilgi dağarcığınızı zenginleştirmesini umarız.

Editörler

Prof. Dr. Faruk KAYA

Prof. Dr. Oktay BELLİ

Prof. Dr. Randall W. YOUNKER

İÇİNDEKİLER

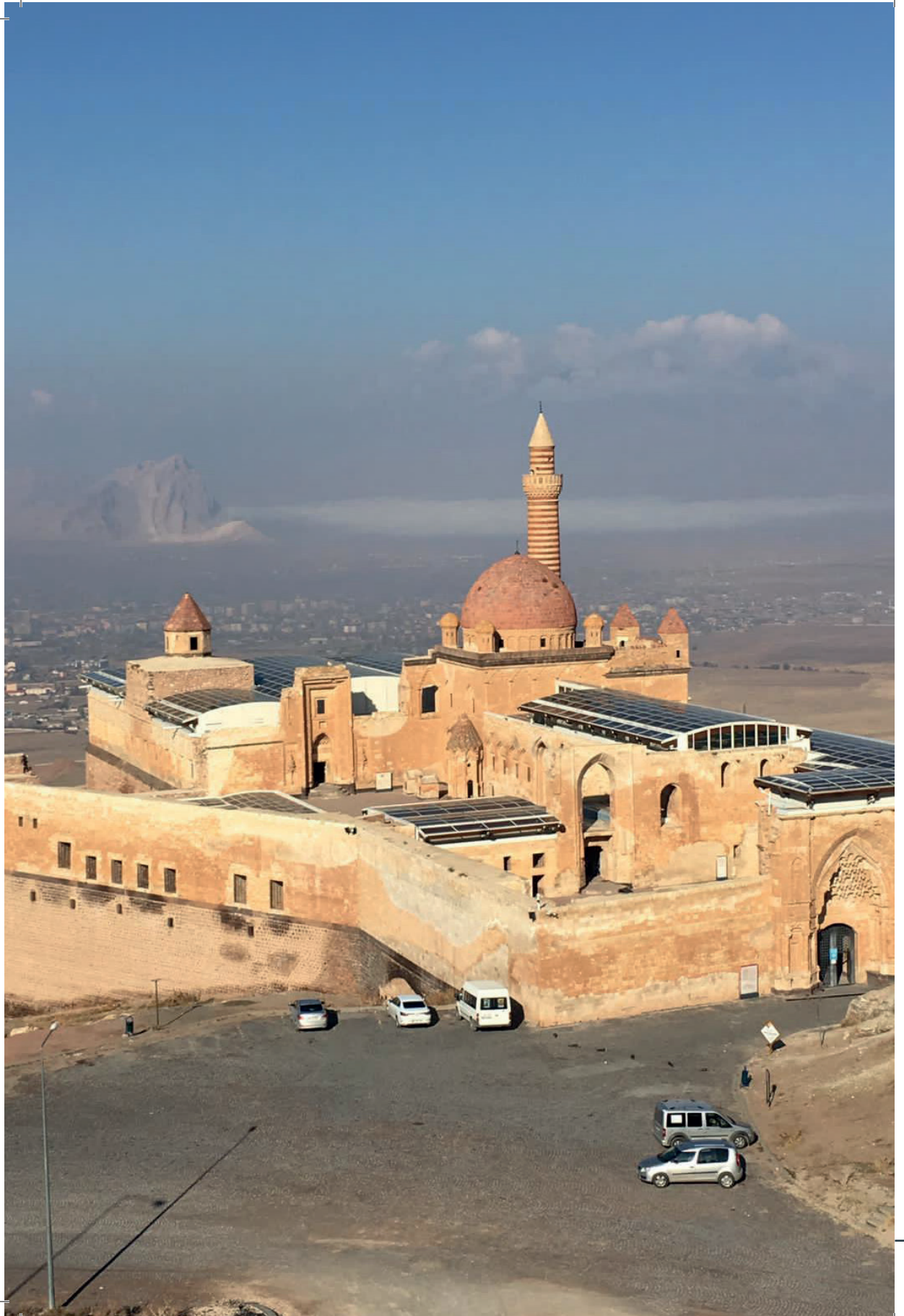
BÖLÜM 1	Ağrı Dağı; Doğal Çevre Özellikleri ve Turizmi Potansiyeli.....1 <i>Faruk KAYA</i>
BÖLÜM 2	Kalus Kalesi ve Kurganları25 <i>Oktay BELLİ</i> <i>Randall W. YOUNKER</i> <i>Vedat Evren BELLİ</i>
BÖLÜM 3	Mesuliyet Gazetesi'nin Ağrı'nın Entelektüel Birikimine Katkıları.....39 <i>Yakup KARATAŞ</i> <i>Harun AYDIN</i>
BÖLÜM 4	Nûh Peygamber, Tufan Hadisesi, Nûh'un Gemisi, Cûdî Dağı ve Klasik Türk Edebiyatımızdaki Yansımaları53 <i>Mehmet GÖKTAŞ</i> <i>Eray UÇAN</i>
BÖLÜM 5	93 Harbi Sonrası Osmanlı Sınır Güvenliği Merkezi Olarak Karakilise (Ağrı)69 <i>Burcu KURT</i>
BÖLÜM 6	Uşakov'un Bayezid ve Çevresine Dair Gözlemleri.....89 <i>Fatih ÖZTOP</i> <i>Hayrettin PULAT</i>
BÖLÜM 7	Ağrı'da Eğitim (1923-1960) Faaliyetlerine İlişkin Genel Bir Değerlendirme103 <i>Figen ATABEY</i> <i>Rıdvan AYDIN</i>

İçindekiler

- BÖLÜM 8** Kur'ân-ı Kerîm'de ve Râzî, Elmalılı, Nâbulî Tefsirlerinde
Hz. Nûh (as) Kıssası, Gemi, Tufan ve Cûdî Dağı.....121
Hasan HALİLOĞLU
- BÖLÜM 9** Doğubayazıt Ahmed-i Hâni Kent Müzesinde Sergilenen
Eserlerden Hareketle Yörenin Somut Olmayan Kültürel
Mirasını Yorumlayabilmek.....177
Hatice ENGİN
- BÖLÜM 10** Nuh Sûresi'nin Kıraat-ı Aşere Bağlamında
Değerlendirilmesi195
Mehmet KELEŞ
- BÖLÜM 11** Cudi ve Ararat İsimlerinin Arap Dilindeki Etimolojik
Yapısı ve Anlamlarına Genel Bir Bakış205
Mehmet Salih GECİT
- BÖLÜM 12** Nuh Tufanına Dair İzleri Uydu Görüntüleri ile
Tespit Etmek Mümkün Mü?247
Sait Nafiz MUTLU
- BÖLÜM 13** Âşık Bahattin Kılıç'ın Şiirlerinde Eğitim ve
Eğitimle İlgili Unsurlar265
Yasin KILIÇ
- BÖLÜM 14** Nuh Tufanının Kültürel Sonuçlarının Değerlendirilmesi279
Mehmet TEYFUR
- BÖLÜM 15** Ağrı Dağı Bölgesi'nde Yabani Bitki ve Sebzeler
ile Yapılan Yemekler297
Güzin Sühran BELLİ
- BÖLÜM 16** Anılarla Bir Milletvekili: Halis Öztürk325
İsmail KIRAN

İçindekiler

- BÖLÜM 17** Jeolojik ve Klimatolojik Bilimsel Araştırmalarda
Nuh Tufanı (Tufan Hipotezi)339
Emine TEYFUR
- BÖLÜM 18** Nuh Tufanı'nın Ukrayna Folklor Eserlerindeki Yansımaları
Üzerine Edebi Bir Değerlendirme351
Nadiia SENCHYLO-TATLILIOGLU
Natalia KHOMENKO
- BÖLÜM 19** Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Yapılan Kürdoloji
Çalışmaları -Molla Mahmut El-Bazidî ve
Aleksandre Jaba Örneği363
Nesim SÖNMEZ
- BÖLÜM 20** Ağrı İlinin Jeolojik Oluşum Süreçlerinin Ekonomik
Faaliyetlere Etkisi ve Bölgenin Deprem Gerçeği.....383
Nuriye ERYILMAZ
- BÖLÜM 21** Nuh'un Gemisine Ait İzlerin Varsayıldığı Düşünülen
Bölgeye Dair Görüşler399
Berna KARAGÖZOĞLU
- BÖLÜM 22** Rus İşgali ve "Kurtuluş Savaşı" Yıllarında Ağrı ve
Doğubayazıt'ta Rus ve Ermenilerin Müslüman Halka
Yönelik Katliamı (1919-1922)411
Reşad ASGEROV
Bağır BABAYEV

YAZARLAR

Doç. Dr. Reşad ASGEROV

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi,
Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü

Prof. Dr. Figen ATABEY

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Harun AYDIN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Rıdvan AYDIN

Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen

Doç. Dr. Bağır BABAYEV

Naçıvan Devlet Üniversitesi

Güzin Sühran BELLİ

Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji
Araştırma Merkezi Müdür Yardımcısı,
Araştırmacı – Yazar, Doğu Anadolu
Bölgesi Geleneksel Mutfak Kültürü
Uzmanı

Prof. Dr. Oktay BELLİ

Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji
Araştırma Merkezi Müdürü

Öğr. Gör. Vedat Evren BELLİ

Bitlis Eren Üniversitesi, Ahlat Meslek
Yüksek Okulu, El Sanatları Bölümü

Dr. Hatice ENGİN

Van yüzüylül üniv. Sanat Tarihi
Bölümü

Uzm. Dr. Nuriye ERYILMAZ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Salih GECİT

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami
İlimler Fakültesi

Doç. Dr. Mehmet GÖKTAŞ

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Hasan HALİLOĞLU

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,
İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam
Bilimleri Bölümü

Doç. Dr. Berna KARAGÖZOĞLU

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Prof. Dr. Yakup KARATAŞ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Prof. Dr. Faruk KAYA

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KELEŞ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami
İlimler Fakültesi

Yazarlar

Dr. Öğr. Üyesi Natalia KHOMENKO
Natalia Khomenko, Taras Shevchenko
Kyiv Ulusal Üniversitesi, Eğitim ve
Bilimsel Filoloji Enstitüsü, Folklor
Bölümü

Doç. Dr. Yasin KILIÇ
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal
Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe
Eğitimi

Arş. Gör. İsmail KIRAN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Doç. Dr. Burcu KURT
İstanbul Teknik Üniversitesi, AİT

Dr. Sait Nafiz MUTLU
Maya Göz Hastanesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZTOP
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Arş. Gör. Hayrettin PULAT
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

**Doç. Dr. Öğr. Üyesi Nadiia
SENCHYLO-TATLILIOGLU**
Nadiia Senchylo-Tatlilioglu, Atatürk
Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus
Dili ve Edebiyatı Bölümü

Doç. Dr. Nesim SÖNMEZ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yaşayan
Diller Enstitüsü, Kürt Dili ve Kültürü
AD.

Prof. Dr. Emine TEYFUR
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen
Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

Prof. Dr. Mehmet TEYFUR
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri
Bölümü

Eray UÇAN
Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Randall W. YOUNKER
Andrews Üniversitesi Arkeoloji
Enstitüsü AD.

Ağrı Dağı; Doğal evre özellikleri ve Turizmi Potansiyeli ¹

Faruk KAYA ²

Giriş

Dağlar, özellikle son otuz yılda önemli değişimlere tanıklık etmiştir. 1992’de Rio de Janeiro’da gerçekleştirilen “Dünya Zirvesi”nden bu yana, dağlar politika ve bilim alanlarında daha fazla öne çıkmıştır (Funnel - Price, 2003:183; Keating, 1993:58). Günümüzde, dağlar küresel düzeyde kalkınma ve evre konularında önemli bir rol oynamaktadır. Dünya karalarının %24’ünü kaplayan ve dünya nüfusunun %10’unun yaşadığı dağlar, su, enerji ve biyoçeşitlilik gibi kaynaklar açısından hayati öneme sahiptir. Ayrıca, madenlerden orman ürünlerine, tarım ürünlerinden rekreasyon faaliyetlerine kadar birçok alanda kilit bir rol oynamaktadırlar (Mountain Agenda, 1998; Panos, 2002).

Dağ turizmi, dağlık bölgelerde bulunma, dinlenme, tatil yapma ve dağ sporları gibi aktiviteleri kapsayan bir turizm türüdür. Bu tür turizm genellikle orta ve yüksek dağlık alanlarda planlanır ve geliştirilir. 2002 yılı, Birleşmiş Milletler tarafından “Dünya Dağlar Yılı” olarak ilan edilmiştir ve aynı zamanda “Ekoturizm Yılı” olarak da kabul edilmiştir. Bu, dağlar ve evre dostu turizmin dünya çapındaki önemini vurgulamakta ve Birleşmiş Milletler’in bu konudaki hassasiyetini ortaya koymaktadır (Somuncu, 2004:2-3).

Ulusal ve uluslararası düzeyde 2002’nin “Dağlar Yılı” olarak kutlanması ve Türkiye’nin Ağrı Dağı’nı milli park ilan etme taahhüdü, Ağrı Dağı’nın milli park

¹ Bu alışma yazarın 2020 yılında yayınlanan "Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi" kitabından faydalanılarak hazırlanmıştır.

² Prof. Dr., Ağrı İbrahim een Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, fkkaya@agri.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-9941-0031

Kaynaklar

- Altınlı, İ. E., (1964), 1:500 000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası, Van Paftası İzahnamesi, MTA Enstitüsü Yayını, ANKARA, s. 25, 26.
- Başaran, C., Tavukçu, A. Y., Keleş, V., (2007), Geçmişten Günümüze Nuh'un Gemisi Araştırmaları. I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu (07-11 Eylül 2005) Bildiri Kitabı, İstanbul, s. 108-113.
- Belli, O. (2009)., Ararat (Hari Ararat) Adının Kökeni, Türk Kültüründe Ağrı Dağı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını:365, Ankara, s.55-56.
- Deniz, O., (2007), Ağrı Dağı ve Dağcılık Turizmi Açısından Değerlendirilmesi, I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, İstanbul.s.458.
- Doğru, A. M., (1989), Ağrı Dağı. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu, Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Cilt: I, Sayı: I, Ankara.
- Eriñç, S. (1953). Doğu Anadolu Coğrafyası, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Enstitüsü Yayınları*.
- Güner, Y. (1986), *Nuh'un Gemisi Ağrı Dağı'nda mı?*. Jeomorfoloji Dergisi, Sayı: 14, Ankara, s.98.
- Güner, Y. ve Şaroğlu, F., (1987),, Doğu Anadolu'da Kuvaterner Volkanizması ve Jeotermal Enerji Açısından Önemi: Türkiye 7. Petrol Kong. Bildiriler Kitabı,371-383.
- Güngör, Y., (2009), How to Climb Ağrı (Mount Ararat). I. International Symposium of Mount Ararat and Noah's Ark. Proceeding p.,447-455.
- Harita ve Rotalar, (2013). <https://dag.org.tr/icerik/1-102-72-0-harita-ve-rotalar.html>, (18.02.2024 tarihinde erişildi).
- Henderson, J.C. (2002). Managing Tourism and Islam in Peninsular Malaysia. *Tourism Management* 24, pp. 447–456.
- Hussein, A. T., Saç, F., 2008, Genel Turizm: Gelişimi ve Geleceği. Siyasal Yay., Ankara, s. 29.
- Kaya, F., (1996), Doğubayazıt İlçe Merkezinin Coğrafi Etüdü, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum
- Kaya, F. Arıñç, K., (2003). Doğubayazıt İlçesi'nin Turizm Potansiyeli. Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 31, s:159-185, Erzurum.
- Kaya, F., (2013) Ağrı Dağı Turizm Çalıştayı Sonuç Raporu, Ağrı, s1-12.
- Kaya, F., (2016), Ağrı Dağı'nın Turizm Potansiyeli ve Değerlendirme Durumu, Marmara Coğrafya Dergisi Yıl/Year: Temmuz/July 2016 • Sayı/ Issue: 34 • ss/pp: 217-229 • ISSN: 1303-2429 • E-ISSN: 2147-7825.
- Kaya, F., (2017), Ağrı Dağı, Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, AB Ofset LTD. ŞTİ, Ankara.
- Kaya, F. (2020). Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi, Doğal Çevre Özellikleri ve İnanç Turizmi Açısından Önemi. Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Kaya, F., (2024), *The Natural Environmental Characteristics of Mount Ararat and Its Significance In Terms of Faith Tourism*, Students in The History and Tradition of Mount Ararat and Noah's Ark, Akademisyen Kitabevi A.Ş. Ankara.
- Ketin, İ., (1983), Türkiye Jeolojisine Genel Bir Bakış. İstanbul Teknik Üniv. Kütüphanesi Sayı: 1259, İstanbul.
- Lahn, E. (1945), Türkiye'de Neojen ve 4.Zaman Volkanizması, Türk Coğrafya Dergisi (1941).
- Larsen, J., (2019), Noahsarkscans.Nz, The Subsurface Imaging Project Of Noah's Ark, <https://noahsarkscans.nz/>
- Meral, Y., (2014). Yahudi Kaynaklarında Ararat Dağları (Tekvin, 8:4), Milet ve Nihal, İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt: 11 Sayı:2, s:83-101.
- Özgüç, N. (2003) Turizm Corafyası Özellikler-Bölgeler, Çantay Kitabevi, İstanbul.

- Sarıkaya, M, A. (2011). Türkiye'nin güncel buzulları. *Fiziki Coğrafya Araştırmaları: Sistematik ve Bölgesel*. Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, Sayı:6, 527-544, İstanbul.
- Sarıkaya, M, A. (2011). Türkiye'nin Güncel Buzulları. *Fiziki Coğrafya Araştırmaları: Sistematik ve Bölgesel*. Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, Sayı:6, 527-544, İstanbul.
- Snelling, A., (2017), Is Noah's Ark on Mount Ararat? Answers Magazine, Will Noah's Ark Ever Be Found? (<https://answersingenesis.org/answers/magazine>)
- Tavernier, J. B. (1678). The six voyages of John Baptista Tavernier. London.
- Tikva, S., Frymer, S., David Sperling, "Ararat", *Encyclopaedia Judaica*, ed. Michael Berenbaum-Fred Skolnik. 2nd ed., Macmillan Reference, Detroit 2007. c. 2, ss. 360-361.
- Tournefort, J. P. D. (1718). A Voyage into the Levant, s.195-196, London.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2012a). Turizm İstatistikleri, <http://kutuphane.tuik.gov.tr> [Erişim Tarihi 10.11.2012].
- Ülker, İ.1 (1992), Dağ Turizmi (Planlama Yöntemleri, Yüksek Dağlarımız, Kayak Merkezleri) T.C. Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.1,
- Vukonic, B. (1996). Tourism and Religion. Pergamon Press. Sarıkaya, M, A. (2011). Türkiye'nin güncel buzulları. *Fiziki Coğrafya Araştırmaları: Sistematik ve Bölgesel*. Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, Sayı:6, 527-544, İstanbul.
- Wyatt, R., (2014). Discovered- Noah's Ark, Treasured Truth Publishing, Şikago, ABD.
- Yalçınlar, İ. (1976). Türkiye jeolojisine giriş. *İstanbul Üniversitesi Yayınları*, İstanbul.
- Yulu, A., 2019, Friedrich Parrot'un Ağrı Dağı Araştırma Keşif Gezisi, Coğrafya Dergisi – Journal of Geography, 2019, 38: 49-58, <http://jgeography.istanbul.edu.tr>.
- Zengin, A. (2010). Eyüp Kentsel Sit alanının İnanç Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi ve Yerleşim Dokusunun Korunması Üzerine Bir Araştırma. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Zeynalov, Y., (2016). Ağrı Dağı'nın Florası, T. C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara. [www. http://dag.org.tr/](http://dag.org.tr/)
- www.kuzeydogu.org/oda/dog029.pdf, 22 Şubat tarihinde erişilmiştir.
- www.nasuhmahruki.com, 02 Mart 2016 tarihinde erişilmiştir.
- mappery.com/map-of/Mt-Ararat-Topo-Map, (erişim tarihi 03.03.20)

Kalus Kalesi ve Kurganları

Oktay BELLİ¹
Randall W. YOUNKER²
Vedat Evren BELLİ³

Giriş

Uzun yıllar önce araştırmamıza rağmen, bir türlü yayımlayamadığımız “*Kalus Kalesi ve Kurganları*” adlı çalışmayı, “VII. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu”nda değerlendirmeyi uygun bulduk. Bu makaleyi bilim dünyası ile paylaşmamızın bir başka önemli nedeni de, şimdiye kadar Kalus Kalesi hakkında yayımlanan eksik ve hatalı bilgilerin ortadan kaldırılmasıdır.⁴

Kalus Kalesi ve kurganları, Doğubayazıt ilçesinin yaklaşık olarak 26-27 km kuzeybatısında yer almaktadır. Kaleye ve güneydoğusunda bulunan kurganlara

¹ Prof. Dr., Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Müdürü, oktaybelli@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-5681-2003

² Prof. Dr., Andrews Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü AD., younker@andrews.edu, ORCID iD: 0000-0003-1153-465X

³ Öğr. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Ahlat Meslek Yüksek Okulu, El Sanatları Bölümü, evrenbelli@gmail.com, evrenbelli@hotmail.com, ORCID iD: 0000-0002-5339-6921

⁴ Uzun yıllar önce Kalus Kalesi ve Kurganları hakkında yapmış olduğumuz arkeolojik yüzey araştırması çalışmalarını tekrar yerinde kontrol etmek ve son kez eksiklikleri gidermek amacıyla, bilimsel başkanlığım altında küçük bir inceleme gezisi daha yapılmıştır. Oldukça zor olan bu konuyu aydınlatmak için kısa süreli yapılan bu önemli çalışmaya, Prof. Dr. Oktay Belli, Prof. Dr. Randall W. Younker, Prof. Dr. Elizabeth Nestles, Prof. Dr. Raul Esperante, Güzin Sühran Belli, Vedat Evren Belli (M.A.) Melek Jones ve David Jones katılmıştır. Arazide kaçak olarak kazılan kurganların plan ve kesitleri, Güzin Sühran Belli tarafından başarılı bir şekilde yapılmıştır. Ancak, çok özel bir konu olan kurganlar, daha sonra ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

Uzun yıllar önce yaptığımız araştırmada, Kalus Kalesi’nin fotoğrafları Sayın Muhlis Lordoğlu, bu sefer yaptığımız araştırmada ise, fotoğraflar David Jones tarafından çekilmiştir. Kendilerine çok teşekkür ederiz. Ayrıca, son yaptığımız kısa süreli araştırmada bizlere rehberlik eden Sayın Salih Güneş ve Aydın Şahin’e, içtenlikle teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayarız.

güvenliğini sağlayan ve yarı göçebe topluluklar arasında meydana gelen anlaşmazlıkları çözümlendiği anlaşılmaktadır. Yerel yönetimin (beyliğin), Ağrı Dağı Bölgesi'nin en güçlü beyliği olan "Erikua Krallığı"na bağlı olup olmadığını, şimdilik kesin olarak bilemiyoruz.

Kalus Kalesi ve yakın çevresi, M.Ö. 9 yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren en parlak siyasi ve ekonomik dönemini yaşamaya başlamıştır. Doğuda Orta Asya içlerinden "İpek Yolu" aracılığı ile getirilen çeşitli metal ve eşyaların, Kuzeydoğu ve Doğu Anadolu'da bulunan şehirlerdeki insanlara satılması ile başlayan canlı ticaret, günümüze kadar devam etmektedir. Urartu Krallığı döneminde Doğubayazıt yakınındaki Tuzluca ve Kağızman'da bulunan kaya tuzu yataklarından yapılan tuz üretimi ve ticareti, 1960'lı yıllara kadar öneminden herhangi bir şey kaybetmeden devam etmiştir.

Kalus Kalesi'nin çevresi ve Doğubayazıt Ovası'nı kuzeydoğusunda bulunan 60'dan fazla büyüklü küçüklü kurgan, Orta, Son Tunç ve Erken Demir Çağı gömü geleneği konusunda bilgi vermektedir. Doğayı bir inci gibi süsleyen kurganlar, aynı zamanda Güney Kafkasya kurgan kültürünün karakteristik özelliğini de yansıtmaktadır. Ne yazık ki, kurganların çok büyük kısmı definciler tarafından kaçak olarak kazılarak tahrip edilmiştir. Kurgandaki mezar odasından ele geçirilen metal eşya, silah ve kadın takıları ile çanak çömlekler hakkında, en küçük bir bilgiye sahip değiliz.

Kaynaklar

- Belli, O. (2023a). "Haraba Pazar Kalesi: Ararat Dağı'nın Batısında Geç Bronz ve Erken Demir Çağı'na Ait Bir Savunma Yapısı". O. Belli, R. W. Younker ve V. Evren Belli (Eds.) içinde, Ararat Dağı ve Nuh'un Gemisi Araştırmaları, Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Yayını, No: 10, İstanbul, 23-37.
- Belli, O. (2023b). "Kuzeyhan Kalesi: Ararat Dağı Bölgesindeki En Eski Savunma Yerlerinden Biri". O. Belli, R. W. Younker ve V. Evren Belli (Ed.) içinde, Ararat Dağı ve Nuh'un Gemisi Araştırmaları, Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Yayını, No: 10, İstanbul, 47-62.
- Belli, O. (2023c). "Aşağı Erhacı Kalesi: Ararat Dağı'nın Kuzey Ayağında Erken Demir Çağı'na Ait Savunma Yapısı". O. Belli, R. W. Younker ve V. Evren Belli (Eds.) içinde, Ararat Dağı ve Nuh'un Gemisi Araştırmaları, Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Yayını, No: 10, İstanbul, 111-123.
- Belli, O. (2023d). "Erken Demir Çağı'nda Ararat Dağı Bölgesi". O. Belli, R. W. Younker ve V. Evren Belli (Eds.) içinde, Ararat Dağı ve Nuh'un Gemisi Araştırmaları, Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Yayını, No: 10, İstanbul, 125-133.
- Belli, O., & Sevin, V. (1999). Nahçıvan'da Arkeolojik Araştırmalar 1998 -, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

- Belli, O. (2004). "Doğubayazıt Bölgesi'nde Keşfedilen Urartu Sulama Tesislerine Toplu Bir Bakış". O. Belli (Ed.) içinde, Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu, Doğubayazıt Kaymakamlığı Yayınları, No: 1, İstanbul, 103 - 126.
- Belli, O. (2023e). "Korhan: Büyük Ararat'ın Kuzeydoğusundaki Erken İnan Dönemi ve Urartu Krallığı'na Ait Önemli Bir Kale ve Şehir". O. Belli, R. W. Younker ve V. Evren Belli (Eds.) içinde, Ararat Dağı ve Nuh'un Gemisi Araştırmaları, Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Yayını, No: 10, İstanbul, 277-285.
- Belli, O. (2023f). "Ararat Dağı: Tarih Boyunca Kültürleri Birleştiren ve Canlı Tutan Dağ". O. Belli, R. W. Younker ve V. Evren Belli (Eds.) içinde, Ararat Dağı ve Nuh'un Gemisi Araştırmaları, Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Yayını, No: 10, İstanbul, 357-365.
- Belli, O. (2023g). "Tarih Boyunca Ararat Dağı". O. Belli, R. W. Younker ve V. Evren Belli (Eds.) içinde, Ararat Dağı ve Nuh'un Gemisi Araştırmaları, Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Yayını, No: 10, İstanbul, 391-394.
- Belli, V. Evren (2023). "Çiçekli Kalesi ve Geç Bronz ve Erken Demir Çağı'na Ait Mezar". O. Belli, R. W. Younker ve V. Evren Belli (Eds.) içinde, Ararat Dağı ve Nuh'un Gemisi Araştırmaları, Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Yayını, No: 10, İstanbul, 39-45.
- Çelik, C. (2018). «Doğubayazıt Platosunda Yeni Bir Urartu Savunma Tesisi: Kalus Kalesi». O. Belli, C. Çelik ve V. Evren Belli (Eds.) içinde, II. Uluslararası Türk Kültüründe Ağrı Dağı Sempozyumu, Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Yayını (BEKAM), No: 6, İstanbul, 84-99.
- Doğan, A. ve diğerleri (2022). "2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları". Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları I, Ankara, 229-244.
- Özfirat, A. (2001). M.Ö. 2.Binyıl Doğu Anadolu Yayla Kültürleri. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Sözer, N. (1972). Kuzeydoğu Anadolu'da Yaylacılık. Ankara.
- Yakar, J. (2000). Anadolu Etnoarkeolojisi: Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Sosyo-Ekonomi. Jerusalem.
- Yardımcıel, A. – E. Gizlenci (2018). "Ağrı-Doğubayazıt Bölgesi Orta Tunç Çağı Kültürü: Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Işığında". O. Belli ve V. Evren Belli (Eds.) içinde, IV. Uluslararası Ağrı Dağı Nuh'un Gemisi Araştırmaları, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayını, No: 21, Erzurum, 58-63.
- Yardımcıel, A. (2023). "Doğubayazıt Bölgesi'nin Orta Tunç Çağı'nda Ararat Dağı'nın Güneybatı Eteği". O. Belli, R. W. Younker ve V. Evren Belli (Eds.) içinde, Ararat Dağı ve Nuh'un Gemisi Araştırmaları, Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Yayını, No: 10, İstanbul, 63-75.
- Yardımcıel, A. – V. Evren Belli (2023). "İğdır Ovası'ndaki Kurganlar: Ararat Dağı'nın Kuzeybatısında". O. Belli, R. W. Younker ve V. Evren Belli (Eds.) içinde, Ararat Dağı ve Nuh'un Gemisi Araştırmaları, Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Yayını, No: 10, İstanbul, 85-90.
- Younker, R. W. (2023a). "Ağrı Dağı / Masis'in İncil'deki Tanımı". O. Belli, R. W. Younker ve V. Evren Belli (Eds.) içinde, Ararat Dağı ve Nuh'un Gemisi Araştırmaları, Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Yayını, No: 10, İstanbul, 159-175.
- Younker, R. W. (2023b). "Tufan Sonrası Kentleşme: İncil Geleneği ve Arkeoloji". O. Belli, R. W. Younker ve V. Evren Belli (Eds.) içinde, Ararat Dağı ve Nuh'un Gemisi Araştırmaları, Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Yayını, No: 10, İstanbul, 177-181.

Mesuliyet Gazetesi'nin Ağrı'nın Entelektüel Birikimine Katkıları

Yakup KARATAŞ¹

Harun AYDIN²

Giriş

Osmanlı ülkesinde Avrupalı modern basın yayın faaliyetleri ile ilk karşılaşmalar Fransa'nın Mısır'ı işgali ve Yunan bağımsızlık savaşı döneminde propaganda süreçlerindeki bültenlerle başlatılır. İlk gazete olarak da 1828'de Mısır'da Kavallalı idaresi döneminde çıkarılan *Vakayi-i Mısıriyye* isimli Türkçe-Arapça gazete kabul edilir. Bunu devletin ilk resmi gazetesi olan *Takvim-i Vekayi* (1831) ve bir İngiliz tarafından çıkarılan *Ceride-i Havadis* (1840) izlemiştir. Bu süreçte Türkçe ve başka dillerde çeşitli gazeteler de yayın hayatına başlamıştır. 1860'lardan itibaren de *Tercüman-ı Ahvâl* ve *Tasvir-i Efkâr* gibi özel gazeteler açık toplum dinamizmini tetikleyen etkiler uyandırmıştır (Koloğlu 1985: 68-74). Dolayısıyla Sultan II. Mahmud ve Tanzimat dönemi yeniliklerinin en önemli bir unsuru olarak gazeteciliği saymak hatalı olmayacaktır (Tanpınar 2014: 153). 1864 yılındaki yeni vilayet nizamnamesi ise Türk gazeteciliğine çok farklı bir boyut kazandırmıştır. Şöyle ki nizamnameye göre her vilayette kurulan vilayet matbaaları aynı zamanda vilayetlerin yerel gazetelerini de çıkaracaktır. Mesela 1867'de Erzurum'da yayın hayatına başlayan *Envâr-ı Şarkiye*, Cumhuriyet döneminde

¹ Prof. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, yakup198025@ gmail.com, ORCID iD: 0000-0003-3356-0146

² Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, haaydin@agri.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-7857-0367

Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi

Tarih, Mitoloji ve Coğrafya

gibi bir sınır vilayetinde halkın milli ve manevi değerlerini inceden inceye işleyen, dini ve ilmi mülahalalara geniş yer veren, sol akımları şiddetle tenkit eden yazılarıyla Ağrı'nın entelektüel birikimine önemli katkılar sunmuştur.

Kaynaklar

- Biyografya.com. (<https://www.biyografya.com/biyografi/22689>). Erişim tarihi: 21 Eylül 2023.
- Göktürk, H. (1974). *Anadolu'nun Dağında Ovasında Türk Mührü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Karataş, Y. (2022). Bir Cumhuriyet Şehri Olan Ağrı'nın Kentleşme Süreci. H. Kaya & E. Çiftçi (Ed.), *Eski Çağ'dan Günümüze Tutak ve Hamur (Şelve)* (ss. 279-320). İstanbul: Libra Yayınları.
- Koçaş, S. (1967). *Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri*. Ankara: Altınok Matbaası.
- Koloğlu, O. (1985). Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi. In *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (C. 1, ss. 68-94). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kopar, M. (2018). ABD'nin Türkiye Üzerindeki Projeksiyonu: Thornburg Raporu (1949-1950). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (61), 306-314.
- Mesuliyet (1 Haziran 1963).
- Mesuliyet (11 Ekim 1969).
- Mesuliyet (12 Haziran 1963)
- Mesuliyet (15-17 Ocak 1968).
- Mesuliyet (15-17 Temmuz 1965).
- Mesuliyet (16 Ocak-21 Mart 1970).
- Mesuliyet (19 Haziran 1963).
- Mesuliyet (19-21 Temmuz 1965).
- Mesuliyet (2 Mart 1974).
- Mesuliyet (20 Şubat- 3 Mart 1964).
- Mesuliyet (21 Mart-30 Nisan 1970).
- Mesuliyet (21-22 Temmuz 1969)
- Mesuliyet (24 Ocak 1964).
- Mesuliyet (24-27 Temmuz 1965)
- Mesuliyet (25 Ocak 1964).
- Mesuliyet (27 Ocak 1964).
- Mesuliyet (27-28 Temmuz 1965)
- Mesuliyet (29 Temmuz-9 Ağustos 1965).
- Mesuliyet (3 Ekim 1969).
- Mesuliyet (3 Mart 1964).
- Mesuliyet (4 Mart 1974).
- Mesuliyet (4-6 Ocak 1968) .
- Mesuliyet (5 Haziran 1963).
- Mesuliyet (6-7 Şubat 1969).
- Mesuliyet (7 Kasım 1974).
- Mesuliyet (9 Ağustos 1963).
- Mesuliyet (9 Eylül 1974).
- Mesuliyet (9-13 Ağustos 1965).
- Okyar, O. (1948). "Mr. Thornburg on the Turkish Economy." *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 9(4), 268-284.
- Özdem, R. (Tarih yok). Tanzimat'tan Beri Yazı Dilimiz (Fikri Nesir Dilimizin Gelişmesi). In *Tanzimat-2* içinde (ss. 859-931). İstanbul: MEB Yayınları.

- Şehir Üniversitesi Kurumsal Arşivi. Web arşivi: <https://web.archive.org/web/20170206104756/http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/29761/001516225006.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Erişim tarihi: 19 Kasım 2023.
- T.C. Ağrı Valiliği. (1967). *Ağrı İl Yıllığı*. Ankara: Ajans Matbaası.
- Tanpınar, A. H. (2014). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TBMM Albümü. (2010). 2. Cilt 1960-1983. Ankara.
- TBMM Albümü. (2010). 4. Cilt 1960-1983. Ankara.
- Terzioğlu, S. A. (1965). *Türk Ordusu*. İstanbul: Başnur Matbaası.
- Thornburg, M. W. (1949a). *Turkey: An Economic Appraisal*. New York: The Twentieth Century Fund.
- Thornburg, M. W. (1949b). *Türkiye Nasıl Yükselir*. (Çev. S. Yazıcıoğlu). İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). *Kalkınma Planı: Birinci Beş Yıllık Plan (1963-1967)*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf. Erişim tarihi: 19 Eylül 2023.
- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. (2023, 21 Eylül). TGC, Said Arif Terzioğlu'nu Sevgi ve Saygıyla Anıyor. <https://www.tgc.org.tr/aciklamalar/2714-tgc-%20said-arif-terzio%C4%9Flu%E2%80%99nu%20sevgi%20ve%20sayg%C4%B1yla%20an%C4%B1yoruz-2.html>.
- Varlık, B. (1985). Yerel Basının Öncüsü: Vilayet Gazeteleri. In *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (C. 1, ss. 99-102). İstanbul: İletişim Yayınları.

Nûh Peygamber, Tufan Hadisesi, Nûh'un Gemisi, Cûdî Dağı ve Klasik Türk Edebiyatımızdaki Yansımaları

Mehmet GÖKTAŞ¹

Eray UÇAN²

Giriş

Nûh Peygamber Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm gibi semâvî dinlerin kitaplarında zikredilmiş Ulû'l-'azm peygamberlerdendir (Ahzâb, 33/7; Ahkâf, 46/35). Kur'ân-ı Kerîm'de kırk üç yerde lafzen zikredilen Nûh (as), Mekke döneminde nazil olan ve yirmi sekiz ayetten mürekkep yetmiş birinci sureye de isim olmuştur. Tevrat'ın Tekvin bölümünde de Nûh Peygamber ve Tufan hususunda geniş malumat yer almaktadır.

Nûh Peygamber denildiğinde akıllara ilk anda Tufan Hadisesi gelmektedir. Tufan Hadisesi, sadece Müslüman olanları değil, aynı zamanda Ehl-i Kitap ve diğer milletleri de ilgilendiren insanlığın kadim tarihinde tahakkuk etmiş bir vaka'dır. Tufan Hadisesinin gerçek anlamda vuku bulduğunu sadece semavi kitaplardan elde ettiğimiz bilgilerle değil, arkeolojik bulgularla da gözlemleyebiliyoruz. Tufanın mitolojik bir hikâye veya asılsız bir efsane olduğu görüşü ise tufan hadisesinin yaygınlığı ve kutsal metinlerde yer alışı dikkate alındığında savunulabilir değildir (Harman, 2012: 322).

¹ Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Mehmet.goktas@atauni.edu.tr,
ORCID iD: 000-0001-6384-5287

² Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, erayucan561@gmail.com

Kaynaklar

- Akdoğan, Y. (Ed.). (t.y.). Ahmedi Dîvân. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0>
- Aksoyak, İ. H., & Arslan, M. (Ed.). (2018). Haşmet Dîvânı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57256,-hasmet-divanipdf.pdf?0>
- Arzu, S. (2018). On Altıncı Yüzyıl Divan Şiirinde Ulü'l-'Azam Peygamberler, Konya: T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. [Yüksek Lisans Tezi]. <http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/10945/492985.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Aydemir, Y. (Ed.). (2018). Behiştî Dîvânı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56445,ramazan-behisti-divanipdf.pdf?0>
- Bağdadi, R. (1284). Külliyyat-ı Eş'âr-ı Rûhî-i Bağdâdî. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1131>
- Barlak, E. (2000). Harputlu Rahmî Dîvânı'ndaki Din Cemiyet ve Tabiatla İlgili Unsurların Tahlili, Elazığ: T.C. Fırat Üniversitesi [Yüksek Lisans Tezi, T.C. Fırat Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=anbBqCSXpLf8hBAu9-vIKg&no=bICLwzHeJ-_v2cIKbRgXg
- Bilgin, A. A. (Ed.). (2017). Ümmî Sinan Dîvânı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55913,ummi-sinan-divanipdf.pdf?0>
- Demirtaş, H. N. (2016). Şeyhülislam Yahyâ Efendi Divânı Şerhi, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Dikmen, M. (2018). Rahmet Müjdecileri Peygamberler Tarihi, Ankara: Nesil Yayınları.
- Erdoğan, S. (2010). Hayalî Bey'in Kasideleri Üzerine Yorumlar, İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. [Yüksek Lisans Tezi] <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/46593.pdf>
- Erten, S. R. (2018). Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'ndeki Bağdatlı Rûhî Dîvânı Nüshası, Yozgat: T.C. Yozgat Bozok Üniversitesi [Yüksek Lisans Tezi]. [file:///C:/Users/User/Downloads/533498%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/533498%20(3).pdf)
- Gürgendereli, M. (Ed.). (2017). Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divânı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,-mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0>
- Harman, Ö. F. (2012). "Tufan", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tufan#1>
- Harmancı, M. E. (Ed.). (2017a). Muhabbet-nâme (Vâmık u Azrâ), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56461,manisali-camii-muhannet-namepdf.pdf?0>
- İpekten, H. (Ed.). (1990). Nâilî Divânı, Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama.
- İsen, M. (Ed.). (2020). Usûlî Dîvânı, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları. http://ekitap.yek.gov.tr/urun/usuli-divani_735.aspx
- Kalkışım, M. (Ed.). (1994). Şeyh Gâlib Dîvânı, Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama.
- Kanar, M. (Ed.). (2019). Divan (Baki), Ankara: (M. Kanar, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Karabulut, F. (2018). IV. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi sempozyumu =: *The fourth international symposium of Mount Ararat and Noah's Ark: 18-20 Ekim 2017 Ağrı* (O. Belli, F. Kaya, & Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ed.; İlk basım). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi.
- Karaköse, S. (Ed.). (2017). Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0>
- Karaman, H. (Ed.). (2014). Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kaya, B. A. (Ed.). (2017). Azmizâde Hâletî Dîvânı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0>

- Kaya, B. A. (Ed.). (2020). Osman Nevres Dîvânı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76247,osman-nevres-divanipdf.pdf?0>
- Keleş, R. (2021). Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları, İstanbul: Kitabevi.
- Kılınç, A. (Ed.). (2021). Fuzûlî Dîvânı, İstanbul: Türkçe Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. <http://ekitap.yek.gov.tr/Uploads/ProductsFiles/3933f629-f0d1-48a0-b2eb-06debe62bd72.pdf>
- Kurtoğlu, O. (Ed.). (2017). Lebib Dîvânı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55756,lebib-divanipdf.pdf?0>
- Kütükoğlu, B. (2020). "MURAD III", TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/murad-iii>
- Levend, A. S. (2017). Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Macit, M. (Ed.). (2018). Erzurumlu Zihnî Dîvânı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58638,erzurumlu-zihni-divanipdf.pdf?0>
- Mermer, A. (Ed.). (2020). Karamanlı Aynî Dîvânı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/78478,karamanli-ayni-divanipdf.pdf?0>
- Mutlu, B. (2012). "Divan Şiirinde Deniz İmgesi ve Şiir Öğretiminde Kullanılması", İzmir: T.C. On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12397/7119>
- Nesimi. (1260). Nesimi Divanı. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1133>
- Oener, L. (2019). Bosnali Aleaddin Sâbit Dîvânı'nın Tahlili, Sakarya: T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. [Doktora Tezi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=SCDjRRt_0WuVIGStTuXv8Q&no=LF3J7CNv2ojLZLJa4vCqxA
- Pala, İ. (2016). Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, İstanbul (27. basım). Kapı Yayınları.
- Pekşen, S. U. (2017). Taşlıcalı Yahya Divanı Sözlüğü, İstanbul: [Doktora Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/57963.pdf>
- Şahin, E. S. (2004). Keçeci-Zâde İzzet Molla'nın Divânları Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr, Ankara: [Doktora Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=v3EufFrEoj_dUbgg7jeXCw&no=Sz99xUIPrma8g1at_zWhkw
- Tanyu, H. (1993). "Cûdî Dağı", TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cu-di-dagi> (20.08.2023)
- Uzun, A. (2004). "Divan Şiirinde Hz. Nûh'un Tasavvufî Yönden Ele Alınması", Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, S. 12
- Üst, S. (Ed.). (2018). Edirneli Nazmî Dîvânı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0>
- Yakut, E. (2019). "Hint Üslubunda Yabancılaştırma", RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, S. 16 380-408. <https://doi.org/10.29000/rumelide.618970>
- Yaşa, T. (2019). Klasik Türk Edebiyatında Nûh Peygamber, Muğla: T.C. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. [Yüksek Lisans Tezi] <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=cGefGpKrLGN3s2Eoc8A03w&no=w3mOK9mOniHeOPuWK28Vfg>
- Yavuz, K. (Ed.). (2000). Garib-Nâme, İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10669,garib-namepdf.pdf?0>
- Yavuz, K., & Yavuz, O. (Ed.). (2016). Muhibbî Dîvânı, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. http://ekitap.yek.gov.tr/Uploads/ProductsFiles/_69.%20MUHiBBi%20DiVA-Ni%201.%20CiLT.pdf
- Yazar, İ. (Ed.). (2017). Kâni Dîvânı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55833,3-kani-divanipdf.pdf?0>
- Yenikale, A. (Ed.). (2017). Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>

93 Harbi Sonrası Osmanlı Sınır Güvenliği Merkezi Olarak Karakilise (Ağrı)

Burcu KURT¹

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi)'nda büyük bir yenilgiye uğramış ve savaş sonunda Rusya ile önce Ayastefanos, daha sonra büyük devletlerin devreye girmesi ile Berlin Anlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı. İmparatorluğun bekası açısından hem bir dönüm noktası hem de büyük bir travma olan Berlin Anlaşması ile Osmanlılar doğu sınırında bulunan Kars, Ardahan ve Batum sancaklarını Rusya'ya bırakmak zorunda kalıyordu. Bu sancaklardan Batum savaş öncesinde Trabzon vilayetine, Kars ve Ardahan sancakları ise Erzurum vilayetine bağlıydı. Berlin Anlaşması ile Batum sancağının bir kısmı, Çıldır (Ardahan) sancağının Namervan (Narman) nahiyesi dışında kalan kısmı ile Kars sancağının tamamı Rusya'da kalıyordu. Çarlık yönetimi Ardahan ve Oltu'yu Kars'a bağlamış ve Kars sancağını genişleterek askeri valiye bağlı bir oblast haline getirilmişti. Kars oblastı 1881 yılında yapılan idari bölünmede Kars, Kağızman, Ardahan ve Oltu olarak 4 kazaya ayrıldı. Bugünkü Iğdır ili (Sürmeli) ise 1829'dan beri Rusya'nın Erivan guberniyasına (sivil valilik) bağlı bulunmaktaydı. (Demirel, 2008)

Anadolu'nun giriş kapısı mesabesinde olan Karakilise (Ağrı) 1828'den itibaren Osmanlı-Rus savaşlarına doğrudan maruz kalan bir bölge olmuştur. 1828-29 Osmanlı Rus Savaşı, 1853-56 Kırım Savaşı ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93

¹ Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, AİİT, burcukurt@itu.edu.tr,
ORCID iD: 0000-0002-5924-1779

Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Tarih, Mitoloji ve Coğrafya

Ek 2. 93 Harbi sonrası Osmanlı-Rus sınırını gösterir harita.
(Kaynak: BOA, HRT.h 415, Lef 1.)

Kaynaklar

1. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA)

Babıali Evrak Odası (BEO)

Dahiliye Nezareti Emniyet-İ Umumiye 2. Şube (DH.EUM.2.Şb)

Dahiliye Nezareti Emniyet-İ Umumiye 6. Şube (DH.EUM.6.Şb)

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT)

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR)

Hariciye Nezareti Petersburg Sefareti (HR.SFR.1)

Hariciye Nezareti Siyasi Evrakı (HR.SYS)

Hariciye Nezareti Tahriratı (HR.TH)

İrade Askeriye (İ.AS)

İrade Posta Telgraf (İ.PT)

Meclis-İ Vükela Mazbataları (MV)

Yıldız Hususi Maruzat (YA.HUS)

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV)

Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruza (Y.PRK.ASK)

Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK)

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik (Y.PRK.EŞA)

2. Milli Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi

Osmanlı-Yunan Harbi 1895-1897 (OYH)

3. Kitap ve Makaleler

Badem, C. (2018). Çarlık Yönetiminde Kars, Ardahan, Artvin. İstanbul: Aras Yayıncılık.

Demirel, M. (2008). "Doğu Anadolu'da İdari Yapılanma (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra)". A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 37.

Karataş, Y ve KUL, E. "XIX. Yüzyılın Sonlarında Bayezid Sancağı'ndaki Aşiretler Ve İskân Politikası". A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 48 (2012).

Karataş, Y ve Yıldırım, M. "II. Meşrutiyet Döneminde Bayezid Sancağı". Yakın Dönem Ağrı Tarihi, Ed. Ahmed Edi, Yakup Karataş. Ankara: Ekin Yayınevi, 2020.

Klein, J. (2014). Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları Ve Kürt Aşiretleri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kodaman, B. (1987). Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Sabancı, Z. (2020). "Kışladan Araziye: 1910 Osmanlı Sonbahar Manevrası". Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 21(2).

Tozlu, S. (2005). "Erzurum Valisi Mehmet Celal Bey'in Bayezit (Ağrı) Sancağına Dair Raporu (1909)". Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı, Ed. Emine Uymaz, Süleyman Kızıltoprak. İstanbul: İSAR Vakfı.

Uşakov'un Bayezid ve Çevresine Dair Gözlemleri

Fatih ÖZTOP¹
Hayrettin PULAT²

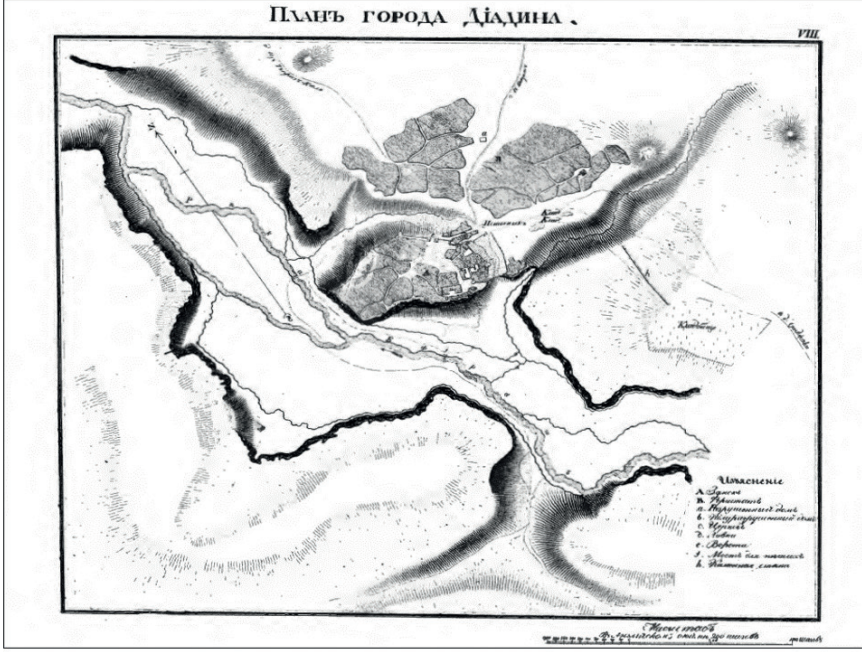
Giriş

1802 senesinde soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Nikolay Ivanoviç Uşakov, 1821'de subay olarak Rus ordusunda görev almaya başladı ve teğmen rütbesiyle Rus-İran (1826-1828) ve Osmanlı-Rus (1828-1829) savaşlarına katıldı. 1831 senesinde Revan Kontu ve Prens unvanlarını taşıyan Mareşal Ivan F. Paskeviç'in emir subayı oldu ve onunla birlikte Polonya'daki isyanın bastırılması için Varşova'ya geldi. İsyanın bastırılmasından sonra Paskeviç'in Polonya Genel Valisi, Uşakov ise Varşova'daki elçilik memurlarının idarî amiri olarak görevlendirildi. 1833 senesinde üstün hizmetlerinden dolayı albay, 1843'te ise tümgeneralliğe kadar yükselen Uşakov, Kırım Savaşı (1854-1856) esnasında Rusya'nın Güney Ordusunun Kırım'da mevzilenmiş birliklerinin nöbetçi generali olarak görev yaptı. 1853 yılında ise rütbesi korgeneralliğe yükseltildi. 1861 yılında 59 yaşındayken Polonya'nın Lubenski bölgesindeki Novaki mülkünde ölen Uşakov yaşamı boyunca Rusya hükümeti tarafından pek çok ödül ve nişan ile taltif edilmiştir (Kuznetsov, 2012, s. 56-57).

Kafkasya hattında görevli iken savaşın seyrini bizzat cephe hattından gözlemleyen Uşakov, bunun yanında Osmanlı eyaletlerinin ve halkının durumunu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, foztop@agri.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-4864-0309,

² Arş. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, hpulat@agri.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-3852-5924,

Ek 3. Diyadin kasabasının 1828 tarihli bir planı.

Kaynaklar

- Berkes, N. (1965). *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Beydilli, K. (1988). 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler. *Belgeler*, 13 (17'den ayrı basım), 365-434.
- BOA, NFS. d., 2081; NFS. d., 3867. (tarih yok).
- Çaycıoğlu, S. O. (2019). Kafkasya Araştırmalarına Dair Bir Kaynak: Tifliskiye Vedomosti Gazetesi (1828-1832). *Kafkasya Çalışmaları - Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (9), 53-68.
- Hewsen, R. H. (2011, Ağustos 22). *Encyclopaedia Iranica*. Kasım 2023, 24 tarihinde iranicaonline.org: <https://iranicaonline.org/articles/bagawan-an-ancient-locality-in-central-armenia-situated-at-the-foot-of-mount-npat-gk> adresinden alındı
- <https://irs-az.com/new/pdf/201212/1355305938447408362.pdf>. (tarih yok). 11 1, 2023 tarihinde alındı
- Hurşîd, M. (1997). *Seyâhatnâme-i Hudûd*. (A. Eser, Çev.) İstanbul: Simurg.
- Karataş, Y., & Elçi, R. (2020). XIX. Yüzyılın Sonlarında Üçkilise Köyü ve Köyün Ermeni Sorunu Açısından Önemi. A. Edi, & Y. Karataş içinde, *Yakın Dönem Ağrı Tarihi*. Bursa: Ekin.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kuznetsov, O. (2012). Nashestviye ili iskhod? *İRS Heritage*(59), 56-61. <https://irs-az.com/new/pdf/201212/1355305938447408362.pdf> adresinden alındı
- Mayevsky. (2007). 20. Yüzyıl Dönemecinde Rus General Mayevsky'nin Türkiye Gözlemleri: Van-Bitlis Vilâyetleri Askerî İstatistiği. (B. Bayraktar, Çev.) İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi
Tarih, Mitoloji ve Coğrafya

- Moltke, H. v. (1960). *Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar (1835-1839)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özcan, B. (2011). 1828-29 Osmanlı Rus Harbi'nde Erzurum Eyaleti'nden Rusya'ya Göçürülen Ermenilerin Dönüşlerini Sağlama Faaliyetleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(46), 195-204.
- Parla, J. (2015,). *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taşksenlioğlu, M. Y. (2021). *Kafkasya Hatında Osmanlı Hristiyanlarına Yönelik Rus Politikaları (1828-1878)*. Erzurum: Fenomen.
- Ubicini, H. H. (1977). *1855'de Türkiye*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Uşakov, I. N. (1836). *İstoriya vıyennıh deıstviy vı Aziyatskoy Turtsiy vı 1828 i 1829 godah* (Cilt 1). Sanktpeterburg .

Ağrı'da Eğitim (1923-1960) Faaliyetlerine İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Figen ATABEY ¹

Rıdvan AYDIN ²

Giriş

Eğitim bir toplumun var olmasında, kendi neslinin devamını sağlamada, kültürel dokuyu gelecek nesillere aktarmada önemli bir araçtır. Devletler eğitimin bu araçsal özelliğinden hareketle istenilen toplumun inşası ve devamı için eğitim alanında özgün politikalar üretirler. Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunun ilk yıllarında çağdaş bir toplum yaratma misyonunun temellerini eğitimde atmıştır. Demokratik, laik ve ulusçu bir eğitim politikasına yönelmenin nedenleri tarihsel süreçten bağımsız değildir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplumsal, sosyal, kültürel alanlarda yapılan çağdaşlaşma hareketlerinin temelleri aslında 1839 Tanzimat dönemi ile başlayıp I. ve II. Meşrutiyet dönemleri ile devam eden süreçte atılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Gazi Mustafa Kemal Paşa önderliğinde çağdaş, bilimsel bir eğitim anlayışının benimsenmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen Heyet-i İlmiye toplantıları ile eğitim politikalarının esasları belirlenmiştir. Tek Parti dönemi olarak adlandırılan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) döneminde kurulan hükümetlerce uygulanmaya çalışılmıştır.

¹ Prof. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, fatabey@agri.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-7916-1602

² Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, aydinridvan04@gmail.com

Kaynaklar

Arşiv

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).

Resmî Yayınlar

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü (BİUM) (1933), *Maarif İstatistikleri 1923-1932*, İstanbul: Devlet Matbaası.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. (1952). *Milli Eğitim İstatistikleri, İlköğretim (1950-1951)* Yayın No: 346, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı (BDİE) (1963). *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1953-1960*, (Yayın No: 437), Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.

T.C. Ağrı Valiliği. (1967). *Ağrı İl Yıllığı*. Ankara: Ajans Matbaası.

Başvuru Eserleri

Alpaslan, İ. (1982). *Atatürk Yılında Ağrı*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Aydın, H.-Derinsu Dayı, S (2024). "Demokrat Parti Dönemi Ağrı'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlarına Kantitatif Bir Yaklaşım (1950-1960)", *Turcology Research*, Sayı: 79, s.124-135.

Canbay, M. (2022). "Ağrı'nın Sosyal Kültürel Tarihi (1950-1980)", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Ağrı.

Demirtaş, B. (2008). "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Eğitim ve Öğretim (1923-1938)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 41, s. 63-87.

Demokrat Ağrı, 22 Temmuz 1955, Sayı: 228.

Kardaş, A. (2015). "Demokrat Parti Döneminde Ağrı'yı Kalkındırma Çalışmaları 1950-1960", *Route Education and Social Science Journal*, s.517-529.

Kars, Z. (2011). "Cumhuriyetin İlk Yıllarından 1940 Yılına Kadar Beyazıt ve Ağrı İllerinin Eğitim, Sağlık, Bayındırlık, İktisat ve Sosyal Durumu Üstüne", *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, İstanbul, s. 237-258.

Kaya, F. (2016). *Ağrı İli'nin Eğitim Coğrafyası*, Ağrı: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları

Kurt S. K. (2014). *Belgelerle Bayezid Sancağı Maarifi (1856-1914)*, Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayını.

Kuşci, A. (2021). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: İksad Yayınları.

Şahin, M. (2022). "Ölçülebilir Verilerle Cumhuriyet Döneminde Ağrı'da Eğitim", *Near East Historical Review* 12/4, s.459-469.

Tunç B.-S. Yıldırım (2018), "Ağrı'da Eğitim (1950-1960)", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı 33, s.787-816.

Tunç, B. (2018). "Cumhuriyet'in İlk Dönemlerinde Ağrı'da Eğitim (1923-1945)", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı: 36, s.63-74.

Tunç, B.- Demir, Ö., "1927 Nüfus Sayımına Göre Bayezid Vilayeti'nin Nüfusu", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı: 7, 2018, s.3012-3022.

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), *İstatistik Göstergeler 1923-2022*, Yayın No:4677, Aralık 2022.

Yurt Ansiklopedisi (1981). "Ağrı", C.1, İstanbul: Anadolu Yayıncılık.

Kur'ân-ı Kerîm'de ve Râzî, Elmalılı, Nâbulîsî Tefsirlerinde Hz. Nûh (as) Kıssası, Gemi, Tufan ve Cûdî Dağı

Hasan HALİLOĞLU¹

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'de Mushaf tertibine göre 71. sûre, müstakil Nûh Sûresi'dir. Mekke döneminde nâzil olmuş, 2 sahifeden ve 28 ayetten oluşmaktadır, 29. cüzdedir. Kur'ân'da ayrıca 28 sûrede (Âl-i İmrân, Nisâ, En'âm, Ârâf, Tevbe, Yûnus, Hûd, Meryem, Enbiyâ, Mü'minûn, Furkân, Şuarâ, Ankebût, Ahzâb, Mü'min/Ğâfir, Şûrâ, Kâf, Zâriyât, Necm, Kamer, Tahrîm, Nûh) ve bunların içindeki onlarca ayette Hz. Nûh'dan, Peygamberliğinden, kavmiyle mücadelesinden, gemiyi inşa etmesinden, gemiye binen aile ehlinden ve inananlardan, tufandan, tufan sonrası geminin indiği Cûdî Dağı'ndan, gemiden inip yeryüzüne yerleşen insanların yeni bir hayata başlamalarından bahsedilmiştir. Biz bunlardan daha çok geminin yapılış aşaması ve tufan sonrası ile ilgili olanları üzerinde durduk. Aynı konuyu defalarca tekrar eden ayetlerin tefsirlerine tekrara düşmemek için girmedik. Konuyla ilgili tüm ayetlerin hem de müfessirlere göre karşılaştırması yapılarak çalışılması durumunda yüzlerce sahifelik hacimde bir kitabın oluşacağı muhakkaktır. Tefsirini ele aldığımız ayetleri sadece Râzî, Elmalılı ve Nâbulîsî'nin tefsirlerine göre açıkladık. Geçmiş yıllarda Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi ve Şirnak Üniversitesi tarafından çok defa tertip edilen "Nûh'un Gemisi, Cûdî Dağı, Ağrı/Ararat Dağı" temalı sempozyumlarda ülkemizden, Doğu'dan ve Batı'dan

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, hhaliloglu@agri.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-5985-9571

Seksenler (Semânîn/Heştân) Köyü: Bugün Şırnak'a bağlı Uludere, Cizre ve Silopi civarlarında, Cûdî Dağı'nın eteklerinde bu isimle anılan tarihi/antik bir köy bulunmaktadır. Buradan hareketle, gemidekilerin 80 kişi ya da aile oldukları ve gemiden inince buraya yerleştikleri anlaşılmaktadır. Yine bu sebeple, Hz. Nûh'un gemisinin mezkûr Cûdî Dağı'na indiği, Ağrı/Ararat Dağı'na indiği bilgisinin sadece bir tahmin ve yanlış olduğu görülmektedir. Yine bazı tefsir kitaplarında Cûdî Dağı'nın, Musul vilayeti sınırları içinde olduğu belirtilir. Türkiye ve Irak arasındaki siyasi sınıra bakmaksızın, coğrafi ve fiziki haritayı esas aldığımızda Musul'un, Diyarbakır'ın ve Şırnak-Cizre'nin birbirlerine çok yakın oldukları, aynı ırmak (Dicle) hattı boyunca uzandıkları görülmektedir. Ağrı şehri ve Ağrı dağı daha kuzeyde ve uzakta kalmaktadır. Cizre-Ağrı arası ortalama 6.30 saat ve 466 km. mesafedir. Bu fiziki gerçeklik de geminin mezkûr Cûdî'ye inmiş olduğunu göstermektedir.

Hz. Nûh'un vefatı ve bulunduğu yer: Rivayete göre, Peygamberler içerisinde ümmeti helâk edilenler Mekke'ye gelir, orada Allah'a ibadete koyulur ve yanındaki inananlarla birlikte vefatlarına kadar burada yaşarlardı. Nitekim Hz. Nûh, Hûd ve Şuayb Peygamberler (as) Mekke'de vefat etmişlerdir. (Köksal, 2011, I, 103).

Geminin oturduğu Cûdî hakkında, her iki ayrı iddia etrafında yapılan ilmî ve akademik çalışmaların kendi içlerinde değerli olduğu muhakkaktır.

Kaynaklar

- Ahmed b. Hanbel. (2001). Müsned. (Eds. Şuayp Arnavut & Âdil Mürşid, işrâf: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Âlûsî, Şehâbeddîn Mahmûd. (1883-84). Tefsîru'l-Âlûsî. Bulak-Kahire-Mısır.
- Buhârî, İmam Muhammed b. İsmail. (2001-02). el-Câmi'u's-Sahîh. (Ed. Muhammed Zühreyy en-Nasr). Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât.
- Bulaç, Ali. (2004). Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Meal ve Sözlük). İstanbul: Anadolu Gençlik.
- Buzpınar, Tufan Şit. (1995). "Nablus". In TDV, DİA, XXXII. İstanbul.
- Cerrahoğlu, İsmail. (1988). Tefsir Tarihi. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. (2012). Sihâh. Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe.
- Dîneverî, Ebû Hanîfe ed-Dîneverî. (1960). el-Ahbâru't-Tıvâl. Kahire.
- Ebû Dâvûd. (Sünen). (Ed. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd). Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî. el-Bahru'l-Muhît.
- Ebu's-Suûd. (2012). İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm. (Eds. Mehmet Taha Boyalık, Ahmet Aytepe, Ziyâüddîn el-Kaliş, Muhammed 'Imâd el-Nâbulî). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı (ve İSAM) Yayınları.
- Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Beşîr el-Kelbî el-Kûfî. (1914). Kitâbü'l-Asnâm. (Ed. Ahmet Zeki Paşa). Kahire.

- Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Beşîr el-Kelbî el-Kûfî. (1914). Kitâbü'l-Asnâm. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır. (2007). Hak Dini Kur'an Dili. İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Ezrakî. (1965). Ahbâru Mekke. Mekke, Suudi Arabistan.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Yakûb. (1987). el-Kâmûsü'l-Muhît. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî. (2004). Kitâbü'l-'Ayn. Mektebetü Lübnan Nâşîrûn.
- Haliloğlu, Hasan. (2022). İcî Tefsîri'nin Tahkikli Neşri; İcî, Adudüddîn el-İcî, Tefsîru'l-İcî: Tahkîku't-Tefsîr fî Teksîri't-Tenvîr. İstanbul: Ravza Yayıncılık ve Matbaacılık.
- Hamevî, Yâkût. (1956). Mu'cemü'l-Büldân. Beyrut-Lübnan.
- Harman, Ömer Faruk. (1995). "Nûh". In TDV, DİA İslâm Ansiklopedisi, XXXIII. İstanbul.
- Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Hâzin el-Bağdâdî. Tefsîru'l-Hâzin: Lübâbü't-Te'vîl fî Meânni't-Te'vîl.
- Heysemî. (1979). Mecme'u'z-Zevâid. Beyrut-Lübnan.
- İsfahânî, Râğîb Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-Mufaddal. (2009). Müfradâtü Elfâzı'l-Kur'an. Dimeşk/Şam.
- İbn Esîr. (1965). el-Kâmil fi't-Târîh. Beyrut.
- İbn Esîr. (1980). Câmî'u'l-Usûl. Beyrut.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekerîya. (2008). Mekâyîsü'l-Lüğa. Kahire.
- İbn Habîb. Kitâbü'l-Muhabber.
- İbn Kesîr, Hâfız İmâdüddîn Ebü'l-Fidâ İsmâîl. (2014). Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm. Dâru'l-Bedr.
- İbn Kesîr, Hâfız İmâdüddîn Ebü'l-Fidâ İsmâîl. el-Bidâye ve'n-Nihâye.
- İbn Kuteybe. Meârif.
- İbn Sa'd. (1957). et-Tabakâtü'l-Kübrâ. Beyrut-Lübnan.
- İcî, Adudüddîn el-İcî. (2022). Tefsîru'l-İcî: Tahkîku't-Tefsîr fî Teksîri't-Tenvîr. İstanbul: Ravza Yayıncılık ve Matbaacılık.
- Köksal, Mustafa Âsım. (2011). Peygamberler Tarihi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâlî. (2010). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kurtubî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed. (1988). el-Câmî li Ahkâmi'l-Kur'an. Beyrut-Lübnan.
- Mâlik, İmam Mâlik. (2013). Muvattâ. Beyrut-Lübnan.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Ali. (1938). Ahbâru'z-Zamân. Kahire-Mısır.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Ali. (1964). Mürûcû'z-Zeheb ve Me'âdinü'l-Cevher. Kahire-Mısır.
- Nâbulî, Muhammed Râtîb. (2017). Tefsîru'n-Nâbulî: Tedebbürü Âyâtillâhi fi'n-Nefsi ve'l-Kevni ve'l-Hayâti. Amman-Ürdün.
- Nesâî, Ebü Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb. (1975). Sünen. İstanbul.
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed. (2014). Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl. Beyrut-Lübnan.
- Nisâbü'rî, Hâkîm. Müstedrek.
- Râzî, Fahreddîn. (2012). Mefâtîhu'l-Ğayb. Kahire.
- Sa'lebî, Ebü İshâk Ahmed b. Muhammed. 'Arâisü'l-Mecâlis.
- Süyûtî, Celâleddîn. (2015). ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr. Riyad-Suudi Arabistan.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr. (1908-09). Tarih: (Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk). Kahire-Mısır.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr. (2001). Tefsîr; Câmî'u'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'an. Beyrut.
- Tirmizî, İmam Ebü İshâ Muhammed b. İshâ. (1975). Sünen. Kahire-Mısır.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Elmalılı Muhammed Hamdi". DİA İslâm Ansiklopedisi, XI. İstanbul.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Fahreddîn er-Râzî". DİA İslâm Ansiklopedisi, XII. İstanbul.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. (1989). et-Tefsîr ve'l-Müfessîrîn. Kahire-Mısır.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ömer. (2008). el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl. Beyrut-Lübnan.

Doğubayazıt Ahmed-i Hâni Kent Müzesinde Sergilenen Eserlerden Hareketle Yörenin Somut Olmayan Kültürel Mirasını Yorumlayabilmek

Hatice ENGİN¹

Somut Olmayan Kültürel Miras (Soküm) Kavramı ve İçeriği

Kültür sözcüğü, Latince 'de daha çok toprak kültürü anlamında kullanılan "edere cultura" kelimesinden gelmekte ve ikamet etmek, yetiştirmek, korumak gibi kavramları karşılamaktadır. Colera kök sözcüğünden türeyen cultura, üretmek, işlemek onarmak, inşa etmek, ekip biçmek, iyileştirmek, eğitmek vb. anlamları da içeren zengin bir kavramdır. Bu fiilden üretilen "cultura", ilk kez tarihsal etkinlikleri nitelemek için kullanılmış ve zamanla da insanı içine alan geniş bir anlam kazanmıştır (Oğuz, 2011:125). Kültürün kavramsal olarak tanımına baktığımızda ise maddi ve manevi tüm değerlerin bir arada olduğu ve bir millete ait ortak özellikler şeklinde yapılmaktadır. Çoğu tanımlamada ise tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada sonraki nesillere aktarmada kullanılan bir araç olarak yapılmaktadır. Bu tanıma bağlı olarak bir kültürün sonraki kuşağa aktarmada devamlılık esası, beraberinde "kültürel miras" kavramına ilişkin bir biçimlenmeyi de getirmektedir. Nesilden nesile aktarılan kültürel miras, topluluklar ve gruplar tarafından çevrelerine doğayla etkileşimlere ve tarihlere göre sürekli olarak yeniden yaratılmakta ve böylece onlara bir kimlik ve süreklilik duygusu kazandırmaktadır. Başka bir deyişle bir halkın kültürel mirası, kendine özgü kendine ait unsurlarının bütünüdür (Lenzerini, 2011:101-102). Dolayısıyla

¹ Dr., Van Yüzyılcı Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, sanattarihi90@gmail.com,
ORCID iD:0000-0002-7796-1171

Kaynaklar

- Ağrı İl Yılığ, 1967.
- Alparslan, İ. (1995). *Her Yönüyle Ağrı*, Ağrı Eğitim Fakültesi, Ankara.
- Çetin, Y. (2006). Ağrı ve Çevresinde Osmanlı Dönemi'nde Mimari Yapılaşma, *Sanat Dergisi*, S.10, 127-149.
- Engin, H. (2021). Bir Kentin Hafıza Mekânı: Doğubayazıt Ahmed-i Hâni Kent Müzesi, *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1),64-82.
- Gürçayır Teke, S. (2018). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Listelerinde Yaşayan Miraslar ve Sabitlenen Gelenekler, *Milli Folklor Dergisi*, 120 (30),19-31.
- Halaçoğlu, Y. (1988). Ağrı, *DİA*, C.1, 479-480.
- Karabaşa, S. (2009). Somut Olmayan Kültürel Miras Envanteri, *TÜBA-KED*, 7, 179-182.
- Kaya, F., 2018, Ağrı İlinin Coğrafi Analiz Ağrı ilinin Sosyo-Ekonomik Profili. Salmat Basım Yay. Ambalaj San. Tic. Ltd. Şti. Ankara.
- Kuşoğlu, G.& Taş, M.(2017).Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi, *Süleyman Üniversitesi Yalvac Akademi Dergisi*, 2(1), 58-67.
- Lenzerini, F. (2011). Instangible Cultural Heritage: The Living Cultura Of People, *The European Journal Of İnternational Law*, 22 (1), 101-120.
- Oğuz, E.S. (2011)Ç. Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 123-139.
- Oğuz, M. Ö.(2021). Halk Biliminde Koruma Yaklaşımları ve Söktim Sözleşmesinde Kuşaktan Kuşağa Aktarım, *Milli Folklor Dergisi*, 17(132), 5,12.
- Oğuz, M.Ö. (2013). Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras, *Milli Folklor Dergisi*, 25(100), 5-13.
- Pietrobruno, S. (2009). Cultural Research And İnstangible Heritage, *Culture Unbound Journal Of Current Cultural Research*, 1(1), 227-247.
- Prott, V.L. & Patrick, J. (2007). Cultural Heritage Or Cultural Propety, Published Online By Cambridge University Press.
- Salman, F. (2010). Ağrı ve Yöresinde Geleneksel Kadın Kıyafetlerinin Günümüzdeki Durumuna Birkaç Örnek, *Sanat Dergisi*, 4(1), 47-56.
- Sühran Belli, G. & Belli, O. (2018). *Ağrı Geleneksel Mutfak Kültürü ve Yemekleri*, Ağrı Valiliği, Ağrı.
- Şahinoğlu, M. G. (2020). Ağrı Yöresi Halk Oyunları ve Oyunlarda İcra Edilen Eserlerin Tespiti ve Tahlili, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi.
- Uygar, Y. (2009). Kültürel Bellek ve Dengbejlik: Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Dengbejlik Geleğinde Bellek Üretimi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Yaylagül, Ö. (2014). Anadolu'da Yaşayan Halk Hekimliği Uygulamaların Eski ve Orta Türkçe Tıp Metinlerindeki Temelleri, *Milli Folklor Dergisi*, 26(103).48-58.
- Yılmaz, Ş. (2020). Kına Gecesi Ritüelinde Anlamsal İşleyiş: Çağrışımlar, Düşünyapılar, Dönüşümler, *Milli Folklor Dergisi*, 16(125), 163-176.
- Yurt Ansiklopedisi, 1981, Anadolu Yayıncılık.

Nuh Sûresi'nin Kıraat-ı Aşere Bağlamında Değerlendirilmesi

Mehmet KELEŞ¹

Giriş

İlk insan olarak yaratılan Hz. Âdem ile başlayan peygamberlik silsilesi son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v) ile nihayet bulmuştur. Her iki peygamber arasında geçen zaman diliminde Yüce Allah insanlığın hidayeti ve kurtuluşu için sayısız elçiler göndermiştir. Bu elçiler silsilesinde gönderilen her peygamber, kavmini kurtuluşa davet etme serüveninde türlü meşakkatlerle karşılaşmış ve bu sıkıntılı durumları aşabilmek için de yoğun gayretler sarf etmişlerdir. Peygamberlerin gösterdiği çabaya rağmen, kavimlerinden birçoğu Yüce Allah'ın emirlerine ve gönderilen elçilere ittiba etmemişlerdir (Yaşaroğlu, 2007). Bu aykırı tavırları sebebiyle de ağır imtihanlardan geçmişlerdir (Harman, 2007). Kavmiyle ağır bir şekilde imtihan olan peygamberlerden biri de Hz. İdris'in torunu Hz. Nuh olmuştur. 950 yıl boyunca kavmi arasında (Ankebut 29/14) elçilik vazifesini sürdüren ulu'l-azm peygamberlerden biri olan Hz. Nuh (Aruçi, 2012), çeşitli yönlerden kavmiyle mücadele etmiş ve çileli bir hayat sürmüştür (Abdülbâkî, 1988). Kavminin hakikatleri inkârı ve azgın halleri sebebiyle büyük bir tufan sırasında kendisiyle birlikte gemiye binenlerin Ağrı Dağı veya bu bölgede sıra dağları olarak yer alan yüksek yerleşim yerlerinden birinde karaya oturduğu düşünülmektedir. Kur'an'da şekûr (çok şükreden) (İsra 17/3), muhsin (En'am 6/84), mübarek (Enbiya 21/77), apaçık uyarıcı, resul (En'am 6/89), mürsel (Hadîd 57/26), salih bir

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, mkeles@agri.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-0984-3875.

Kaynaklar

- Abdülbâkî, M. (1988). *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*. Kahire: Dâru'l-Hadîs.
- Aruçî, M. (2012). "Ülû'l-Azm", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları.
- Çetin, M. (2001). "Zümer Sûresi'ndeki Kıraat İhtilafları ve Tefsire Etkisi". Ağrı: Ağrı İslami İlimler Dergisi AGİİD (Aralık 9/38-63).
- Dânî, E. (1987). *el-Ahurufü's-seb'atü li'l-Kur'an*. Mekke: Mektebetü'l-Menâra.
- Dânî, E. (2013). *et-Teysîr fi'l-kirâ'âti's-seb'*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Dimyâtî, A. (1987). *İthâf'u Fudâlâ'il-Beşar fi'l-Kıraâti'l-Erbeate Aşer*. Beyrut: Alemü'l-Kütüb.
- Dinçer, F. (2022). *Zürkânî'ye Göre Ahruf-i Seb'a'nın Delil Ve Faydaları*. Ağrı: İslâmi İlimler Dergisi AGİİD (Aralık 11/46-64).
- Emîn Efendi, M. (ts.). *Umdetü'l-hallân fi izâhi zübdetü'l-irfân*. İstanbul: Asitane Yayınevi.
- Hafeyân, A. (2001). *Eşheru'l-mütalehât fi fenni'l-edâi ve ilmi'l-kıraât*. Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Harman, Ö. (2007). "Nuh", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları.
- İbn Ebî Meryem, N. (1993). *Kitâbu'l-Mudâh fi Vücûhi'l-Kirâat ve İlelihâ*. Cidde: y.y.
- İbn Galbun, E. (1991). *Kitâbü't-tezkira fi'l-kıraat*. Kahire: y.y.
- İbn Manzûr, C. (1707). *Lisânü'l-'arab*. Kahire: Dâru'l-Meârif.
- İbnü'l-Cezerî, E.-H. (ts.). *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Keleş, M. (2023). "Kıraat İhtilaflarının Fıkhi Konulara Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme". Ağrı: Ağrı İslami İlimler Dergisi AGİİD (Haziran 12/45-65).
- Kurtubî, E. (1964). *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye.
- Paluvî, A. (ts.). *Zübdetü'l-irfân*. İstanbul: Asitane Yayınları.
- Ragûb el-İsfahânî, H. (ts.). *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Marife.
- Seyyid Ali İsâ, İ. A. (2001). *Fezâilü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: y.y.
- Süyûtî, E.-F. (ts.). *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Medine: Mücemmâü'l-Melik Fehd li-Tıbaati'l-Mushafi'ş-Şerif.
- Taberî, E. (2000). *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, b.y: Müessesetü'r-Risâle.
- Yaşaroğlu, M. (2007). "Nûh Sûresi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları.
- Zebîdî, M.-H. (2001). *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmus*. Beyrut: Dâru'l-Hidâye.
- Zürkânî, M. (1990). *Şerhü'z-Zürkânî ale'l-muvatta*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.

Cudi ve Ararat İsimlerinin Arap Dilindeki Etimolojik Yapısı ve Anlamlarına Genel Bir Bakış

Mehmet Salih GECİT ¹

Giriş

Hz. Nûh'un Tufanının üzerinden binlerce sene geçmiş olmasına rağmen araştırmacılar onun gemisinin nerede, hangi dağ ve tepenin üstünde oturduğunu merak edip durmuşlar, bu çerçevede bir çok bilimsel çalışma yapmışlardır. Tarihten bize nakleden bilgiler ile Kutsal Kitapların ve kadim dönemlerden gelen destanların verdiği bilgiler bir bütün olarak değerlendirilmesine rağmen geminin nereye konduğu konusunda günümüzde hala kesin, net ve ittifak edilmiş bir görüşe vasil olunmamıştır. Bu nedenle farklı açılardan ele alınan konuya yeni bir boyut kazandırmak amacıyla Kutsal Kitaplar içerisinde bu konuda en çok bilgi veren Tevrât ve Kur'an'da geminin indiği yerin veya istiva ettiği dağın ismi olarak zikredilen "Ararat" ve "Cûdi" kelimelerinin yahut isimlerinin etimolojik yapısı konusunda bir araştırma ihtiyacı hasıl olmuştur. Yapılacak olan bu çalışmada her iki kelimenin dayandığı asıllarına ulaşabilmek, iki kelimenin lügat kitaplarındaki anlamlarını tespit etmek, bu kelimelerin özel isim mi yoksa mekan ismi olarak kullanıldığını belirlemek amacını taşımaktadır. Böyle bir araştırmanın bir araya getireceği veriler, geminin iniş yeri ve dağı konusunda sürdürülen tartışmalara netlik kazandıracaktır. Böyle bir yaklaşımın konuyla ilgili bilimsel çalışmaların daha hızlı bir şekilde ilerlemesine katkı sunacağını düşünmekteyiz. Aşağıda konuyu birkaç başlık altında ele alacağız.

¹ Prof. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, msgecit@agri.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-7212-2291

bu geminin Hz. Nuh'a ait bir gemi olduğunu tesbit etmek için ayrı delillere ihtiyacımız olacağından bu konudaki tartışmalar bölgede daha çok kitap, makale, tebliğ metinleri yazmaya, konferans, panel, sempozyum etkinliklerine, inanç turizmi ve turistik seyahatlere imkan tanıyacağını söylemek mümkündür. Geminin bulunması ümit edilen doğuda güneşin her gün doğması, yani güneşin doğudan doğması geminin bulunmaması durumunda bile elbette doğuya en az gemi kadar değer veren bir özellik olarak duracaktır. Her gün bir güneş doğan doğuda Hz. Nuh'un gemisi bulunduğu yeni bir güneş daha doğacaktır.

Kaynaklar

- Aharon ben-Şemeş. (1968). Al-Kur'an. Hotsaat Sfarim Karni.
- Avcı, C. (2013). "Yâkût El-Hamevî". TDV İslâm Ansiklopedisi. TDV Yayınları.
- Bağdâdî, S. (1953). Merâsiu'l-İttila' Alâ Esmâi'l-Emkineti'l-Bikâ'. Tahk. A. M. el-Becavî. Dâru'l-Ma'rife.
- Canan, İ. (Ed.). (1699). Kütüb-i Sitte.
- Endelüsî, E. U. A. (1403). Mu'cemu Ma Ustu'cime min Esmâi'l-Bilâd ve'l-Mewadi'. Alemu'l-Kutub.
- Ferahidî, H. A. (2003). Kitabu'l-Ayn. Tahk. A. Hendavî. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Gecit, M. S. (2021). Aras Nehri Etrafında Adı Geçen Bazı Dinî ve Tarihî Şahsiyetler. Hiper Yayınları.
- Hamevî, Ş. E. A. Y. (1995). Mu'cemu'l-Buldan. Daru Sadır.
- Hamevî, Y. (1977). Kitâbu Mu'cemi'l-Büldân. Dâru Sâdır.
- Hanci, A. (1868). Muhtasar Tevârihu'l-Ermen.
- Herevî, E. A. (1423). El-İşarat ila Ma'rifeti'z-Ziyarat. Mektebetu's-Sekafe.
- Himyeri, E. A. M. B. A. B. A. (1980). Kitabu'r-Ravdi'l-Attar fi Haberi'l-Aksar. Tahk. İ. Abbas. Daru's-Sırac.
- <http://www.noahsarksearch.com/BellGertrude/BellGertrude.htm>.
- https://3arf.org/wiki/%D8%AC%D8%A8%D8%A7%D9%84_%D8%A3%D8%AC%D8%A7
- <https://aathaar.net/place/3836> (Erişim Tarihi: 29.10.2023).
- https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/152380/mod_resource/content/1/4.HAFTA%20ORTA%20C3%87A%C4%9E%20ARKEOLOJ%C4%B0S%C4%B0.pdf (Erişim Tarihi: 29.10.2023).
- <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/Cûdî-dagi-manastiri/#17.01/37.37824/42.453112> (Erişim Tarihi: 02.11.2023).
- <https://onedio.com/haber/meraklilari-icin-10-madde-ile-eski-mezopotamya-tarihi-977002> (Erişim Tarihi: 02.11.2023).
- <https://sorularlarisale.com/said-nursiye-gore-hz-ademden-bu-yana-7000-yil-gecmis-ancak-gunumuz-bilimsel-verileri-bunu-dogrulamiyor-ne-dersiniz#:~:text=Said%20Nursi'ye%20g%C3%B6re%20Hz,bu%20yana%207000%20y%C4%B1l%20ge%C3%A7mi%C5%9F> (Erişim Tarihi: 02.11.2023).
- <https://sorularlarisale.com/said-nursiye-gore-hz-ademden-bu-yana-7000-yil-gecmis-ancak-gunumuz-bilimsel-verileri-bunu-dogrulamiyor-ne-dersiniz#:~:text=Said%20Nursi'ye%20g%C3%B6re%20Hz,bu%20yana%207000%20y%C4%B1l%20ge%C3%A7mi%C5%9F> (Erişim Tarihi: 02.11.2023).
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%B6beklitepe> (Erişim Tarihi: 02.11.2023).
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44806930> (Erişim Tarihi: 02.11.2023).
- <https://www.cografya.gen.tr/tr/mardin/fiziki.html> (Erişim Tarihi: 28.10.2023).

Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi
Tarih, Mitoloji ve Coğrafya

- <https://www.dha.com.tr/foto-galeri/suryanilerden-kutsal-sayilan-sirnaktaki-sefineye-ziyaret-2246569/1>
- <https://www.facebook.com/sirnakhayat/photos/a.343392822430661/2717732164996703/?type=3>
- Hubschmann, H. (1904). Die Altarmenischen Ortsnamen.
- İstahrî, E. İ. M. el-Farisî el-Kerhî. (2004). El-Mesâlik ve'l-Memâlik. Daru Sadır.
- İbn Batûta. (1417). Rihle (Tuhfetü'n-Nuzzar fi Garaibi'l-Emsar ve Acaibi'l-Esfar). Neşru akademi-yeti'l-Memleketi'l-Mağribiyye.
- İbn Ebî Hatim. (14119). Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim. Tahk. E. M. et-Tib. Mektebetu Nizar el-Baz.
- İbn Fâris, A. H. (1979). Mu'cemu Makayisi'l-Lüğa. Tahk. A. M. Harun. Daru'l-Fikr.
- İbn Havkel, M. B. H. (1938). Suretu'l-Arz. Daru Sadır.
- İbn Kesir. (1981). Tefsiru'l-Kur'an el-Azim. Tahk. M. A. Sabunî. Daru'l-Kur'ani'l-Kerim.
- İbn Manzûr. (Tarih yok). Lisanu'l-Arab. Tahk. A. A. Kebir. Daru'l-Mearif.
- İbnu'l-Verdî, S. D. (2008). Haridetü'l-Acaib ve Feridetü'l-Garaib. Tahk. E. M. Zenati. Mektebetu's-Sekafeti'l-İslamiyye.
- İdrisî, M. B. M. B. A. B. İ. el-Hasanî. (1409). Nüzhetü'l-Muştak fi İhtiraki'l-Afak. Alemu'l-Kutub.
- İpek, A. (2017). Ortaçağda Ararat Bölgesinin En Değerli Ürünü: Kırmızı. İğdır Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Katiû, A. b. A. b. Ş. (1412 h). Safiyu'd-Din. Merâsidü'l-İttıla al Esmâi'l-Emkineti ve'l-Bika'. Daru'l-Ciyl.
- Kazvinî, Z. M. B. M. (1982). Asaru'l-Bilad ve Ahbaru'l-İbad. Daru Sadır.
- Kırzioğlu, M. F. (1953). Kars Tarihi I.
- Kulchynskyy, O. (2021). "Erken Hristiyan Kaynaklarında Nûh Tufanı ve Ararat Dağı Üzerine Yorumlar". 2. Uluslararası Nûh Tufanı ve Cûdî Dağı Sempozyumu.
- Mağribî, E. A. (Yıl yok). El-Coğrafya.
- Makdisî, E. A. M. B. A. (1991). Ehsenu't-Tekâsim fi Ma'rifeti'l-Ekâlim. Mektebetu Medbuli.
- Maverdî, E. A. M. B. M. el-Basri. (Tarih yok). En-Nuket ve'l-Uyun. Daru'l-Kutub el-İlmiyye.
- Mavsîlî, E. A. M. B. H. el-Bağdadî. (1938). Suretu'l-Arz. Daru Sadır.
- Mechul Yazar. (1423). Hududu'l-Alem Mine'l-Maşrik İle'l-Mağrib. Tahk. S. Y. el-Hadi.
- Meral, Y. (2014). Yahûdî Kaynaklarında Ararat Dağları (Tekvin, 8:4). Mîlel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi.
- Mervan el-Müdevver. (1980). El-Ermen Abre't-Târîh.
- Morgan. (Yayıncı yok). The History of The Armanian People. Çev. E. F. Barry.
- Nursi, S. (2010). Barla Lahikası. RNK Neşriyat, İstanbul.
- Reckendorf, H. (1857). Ha-Kuran o ha-Mikra.
- Sterck. (2001). "Ağrı Dağı/Ararat". İslâm Ansiklopedisi.
- Şabeştî, E. A. (Tarih yok). Ed-Diyârât.
- Şamî, H. M. S. Y. M. (2000). El-Mu'cemu'l-Cami lima Surrihe bihi ve Ubhime fi'l-Kur'ani'l-Kerim mine'l-Mewadi'. Merkezi Zayed.
- Taberî, İ. C. (Tarih yok). Camiu'l-Beyan an Tefsiri Ayi'l-Kur'an. Tahk. M. M. Şakir.
- Tanyu, H. (1988). "Ağrı Dağı". TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Tayyar, M. S., & Şehrî, N. Y. (2017). Mevsuatü't-Tefsir el-Me'sur.
- Tevrât (Tekvin). (Yıl yok). Bölüm 8, Ayet 4.
- Togan, A. Z. V. (2001). "Aras". MEB İslâm Ansiklopedisi.
- Tomakin, A. Y. (2021). "Süryani Kaynaklarında Kardü Bölgesi ve Kardü Dağları". 2. Uluslararası Nûh Tufanı ve Cûdî Dağı Sempozyumu.
- Tunç, İ., & Deniz, N. (2022). Ağrı'da ve Şirnak'ta Gerçekleştiğine İnanılan Nûh Tufanı Konulu Sempozyum ve Bilimsel Çalışmaların İçerik Açısından İncelenmesi. Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Zebidî, M. M. el-Hüseynî. (1994). Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kamus. Tahk. A. M. Harun.
- Zemaşerî, E. A. M. B. Ö. (1999). El-Cibâl ve'l-Emkine ve'l-Miyâh. Tahk. A. A. İvaz.
- Zemaşerî, E. A. M. B. Ö. (1998). Esasu'l-Belağa. Tahk. M. Basil.

Nuh Tufanına Dair İzleri Uydu Görüntüleri ile Tespit Etmek Mümkün Mü?

Sait Nafiz MUTLU ¹

Giriş

Bu çalışmanın amacı Nuh tufanının tüm kıtalardaki şiddetli su akışı sonucu oluşmuş izlerini uydu görüntüleri üzerinden bir senaryo eşliğinde göstermektir. Bu senaryonun kapsamı içinde; tufanın nerede ve hangi etkenlerle başladığı, suyun hangi yönlere aktığı, tufanın şiddeti, hızı, suyun içeriği gibi detayları açıklamaya çalışacağız. Ayrıca tufanın akış rotası üzerinde Nuh (AS) gemisinin nerede yapıldığı, hangi rotayı izlediği ve tufanın sonunda nereye konduğu da tartışılacaktır.

Jeoloji ve Nuh Tufanı

Jeoloji biliminin delil yokluğu sebebiyle varlığını reddettiği, Nuh Tufanı tarih boyunca üzerinde en çok konuşulan olaylardan biri olmaya devam etmektedir. Nuh Tufanının Tevrat'ın Yaratılış bölümünde anlatılan şekliyle tüm dünyayı etkilediğine dair herhangi bir ispat şu ana kadar net olarak ortaya konulamamıştır. Jeoloji biliminin henüz isim olarak bir bilim dalı olarak anılmadığı 1650 yılında James Usher, Kutsal Kitap'tan çıkardığı bir hesapla dünyanın yaşını MÖ 4004 olarak vermişti. İleriki yıllarda jeoloji biliminin gelişmesiyle yüz yıllar içinde birçok defa Nuh tufanı hakkında tez ve antitezler ortaya konulmuş, fakat her defasında tufan hakkında yeterli ispat yapılamadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. 1900'lü yıllarda artık Tufancılık (Katastrofizm) artık jeoloji ilgi alanından çıkartılmıştır.

¹ Dr., Maya Göz Hastanesi, saitmutlu@yahoo.com, ORCID iD: 0000-0002-8520-6934

Kaynaklar

- Baker, V.R., & Kale, V.S. (1998). The role of extreme floods in shaping bedrock channels. In K.J. Tinkler & E.E. Wohl (Eds.), *Rivers on Rock: Fluvial Processes in Bedrock Channels* (pp. 153–165). American Geophysical Union: Geophysical Monograph, 107.
- Bastawesy, M.E. (2015). The geomorphological and hydrogeological evidences for a Holocene deluge in Arabia. *Arabian Journal of Geosciences*, 8, 2577–2586.
- Condron, A., & Winsor, P. (2012). Meltwater routing and the Younger Dryas. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 109, 19928–19933.
- Costa, P.J., Dawson, S., Ramalho, R.S., Engel, M., Dourado, F., Bosnic, I., & Andrade, C. (2021). A review on onshore tsunami deposits along the Atlantic coasts. *Earth-Science Reviews*.
- Deschamps, P., Durand, N., Bard, E., Hamelin, B., Camoin, G., Thomas, A.L., Henderson, G.M., Okuno, J.I., & Yokoyama, Y. (2012). Ice-sheet collapse and sea-level rise at the Bolling warming 14,600 years ago. *Nature*, 483, 559–564.
- Kjær, K.H., Larsen, N.K., Binder, T., Bjørk, A.A., Eisen, O., Fahnestock, M.A., Funder, S., Garde, A.A., Haack, H., Helm, V., Houmark-Nielsen, M., Kjeldsen, K., Khan, S.A., Machguth, H., McDonald, I., Morlighem, M., Mouginot, J., Paden, J.D., Waight, T.E., Weikusat, C., Willerslev, E., & MacGregor, J.A. (2019). A large impact crater beneath Hiawatha Glacier in northwest Greenland.
- Krastel, S., Wynn, R.B., Hanebuth, T.J., Henrich, R., Holz, C., Meggers, H., Kuhlmann, H., Georgiopoulou, A., & Schulz, H.D. (2006). Mapping of seabed morphology and shallow sediment structure of the Mauritania continental margin, Northwest Africa: Some implications for geohazard potential. *Norsk Geologisk Tidsskrift*, 86, 163–176.
- Macintosh, A.N., Verleyen, E., Philip, O., Brien, White, D.A., Jones, R.S., McKay, R.M., Dunbar, R.B., Gore, D.B., Fink, D., Post, A.L., Miura, H., Leventer, A., Goodwin, I.D., Hodgson, D.A., Lilly, K., Crosta, X., Golledge, N.R., Wagner, B., Berg, S., Ommen, T.V., Zwart, D.P., Roberts, S.J., Vyverman, W., & Massé, G. (2014). Retreat history of the East Antarctic Ice Sheet since the Last Glacial Maximum. *Quaternary Science Reviews*, 100, 10–30.
- Nanson, G.C., Price, D.M., Jones, B.G., Maroulis, J.C., Coleman, M.E., Bowman, H., Cohen, T.J., Pietsch, T., & Larsen, J.R. (2008). Alluvial evidence for major climate and flow regime changes during the middle and late Quaternary in eastern central Australia. *Geomorphology*, 101, 109–129.
- Norris, S.L., Garcia-Castellanos, D., Jansen, J.D., Carling, P.A., Margold, M., Woywitka, R.J., & Froese, D.G. (2021). Catastrophic drainage from the northwestern outlet of glacial Lake Agassiz during the Younger Dryas. *Geophysical Research Letters*, 48, e2021GL093919. <https://doi.org/10.1029/2021GL093919>
- Ritts, B.D., Kent-Corson, M.L., Graham, S.A., & Chamberlain, C.P. (2006). Structural, paleogeographic and topographic evolution of the northern Tibetan Plateau.
- USGS. (2018). Landsat 8 surface reflectance code (LaSRC) product. https://landsat.usgs.gov/sites/default/files/documents/LaSRC_product_guide.pdf

Âşık Bahattin Kılıç'ın Şiirlerinde Eğitim ve Eğitimle İlgili Unsurlar

Yasin KILIÇ¹

Giriş

Fertte kasıtlı bir şekilde davranış değişikliği meydana getirme süreci şeklinde tanımlanan eğitim (Ertürk, 1998:12), insanlığın tarihi kadar eskidir. Toplumlar, birikimlerinin, kültürel değerlerinin genç kuşaklar tarafından öğrenilmesini ve yaşanmasını sağlamak için eğitim-öğretimi etkin bir biçimde kullanmışlardır. Çeşitli meslek gruplarının eserleri incelendiğinde kazanımlarının gelecek nesillere aktarılması kaygısı ile eser yazdıkları ve sanatlarını icra ettikleri anlaşılacaktır.

Âşıklar tarihte hekimlik, rakkaslık, sihirbazlık, din adamlığı gibi çeşitli mesleklerin yanı sıra saz çalıp türkü yakmışlar, şiirler yazmışlardır. Zaman içerisinde sadece saz çalıp türkü okuyan ve şiir yazanlara âşık denmeye başlanmıştır. Bunun sonucu olarak âşıklar sanatkârlık yönleri ile ön plana çıkmaya başlamışlardır (Tekel, 2020:828). Çoğu âşık, gibi Âşık Bahattin de kuru bir sanat icra etmekle yetinmemiş; insanları eğitmek, onları yetiştirmek için şiirlerini kaleme almıştır.

8 Şubat 1941 tarihinde Ağrı'nın Tutak ilçesine bağlı İsaabat (Derik) köyünde dünyaya gelen Âşık Bahattin KILIÇ, askerlik yılları ve bir süre kaldığı Erzincan hariç, âşıklık uğruna sürekli köyünde kaldı. Âşıklık eğitimini babasından alan ve âşıklığı meslek edinen bir aile çevresinde yetişen Âşık Bahattin, aynı zamanda babası olan Âşık Divânî'yi kendisine örnek aldı, onun tarzında şiirler yazdı. O da Divanî, Gamgüder gibi aile büyüklerinin yolunda giderek ve aile geleneğine uya-

¹ Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi, kiliç23@yahoo.com, ORCID iD: 0000-0001-6530-8469.

koruyabiliriz. Vatan, insan için anne kadar aziz ve değerlidir. İnsan vatandan ayrıldığında ona karşı büyük bir özlem duyar. Vatanda hükmedenler adaletten ayrılmamalıdır. Çünkü "Adalet mülkün temelidir.", adaletin olmadığı devletlerin temeli çürüktür.

Âşık Şenlik 93 Koçaklaması'nı da yurt ve vatan savunmasında kahramanlık temasını işlemiştir (Gökşen, 2012:124). Aynı şekilde Âşık Bahattin de kahramanlık temasını vatan ve namus savunması bağlamında şiirlerine yansıtmıştır.

Araştırmada Âşık Bahattin'in şiirlerinde kır hayatını, tabiatın güzelliklerini, ilkbaharı büyük bir ustalıkla işlediği sunucuna ulaşılmıştır. Benzer bir biçimde âşık edebiyatı ozanlarının şiirleri incelendiğinde, kır hayatının bu şiirlerde de yoğun bir biçimde kullanıldığı sunucuna ulaşılabacaktır. Nitekim Kardaş (2021,89) Âşık Daimî'nin şiirleri üzerine yaptığı araştırmada, şairin şiirlerinde dağ, ova, nehir, yayla, çiçek gibi kır hayatı ile ilgili tasvirlerle geniş yer verdiğini tespit etmiştir.

Âşık Bahattin, günümüz Türk âşık edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biridir. Âşıklık geleneğini usta-çırak ilişkisi çerçevesinde öğrenmiştir. Şiirlerine, mensup olduğu toplumun kültürünü, inancını, geleneğini, göreneğini, yaşam biçimlerini, hayata bakış açılarını, dinî değerlerini yansıtmıştır. Bu gibi şahsiyetlerin gelecek kuşaklar tarafından bilinmesi, eserlerinin kültürel aktarımda kullanılması önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- Akkaya, N. (2010). Âşık tarzı şiir geleneğinde halk eğitimi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.27
- Alparslan, İ. (2012). *Âşık Bahattin Kılıç, Güller Benimdir*. Birleşik Matbaacılık, İzmir.
- Çabuk, F. (2007). 17. YY Âşıklarından *Gevheri, Kayıkçı Kul Mustafa Âşık Ömer, Karacaoğlan ve Ercişli Emrah'ın şiirlerinde mistik unsurlar*, Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çangal, Ö. (2021). Yabancılara Türkçe öğretiminde yardımcı kaynaklardan yararlanma: Türkçenin sesi Yunus Emre örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(Yunus Emre ve Türkçe Özel Sayısı), 198-211.
- Elmalı, M. (2014). Kutadgu Bilig'de dil olgusu ve dilsel belirlemecilik. *Electronic Turkish Studies*, 9(9).
- Ertürk, S. (1998). *Eğitimde Program Geliştirme*, 10. Baskı. Meteksan A.Ş. Ankara.
- Gökşen, C. (2012). Âşık Şenlik'in işgal yıllarında söylediği koçaklama ve destanların halk üzerindeki etkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 1(3), 118-135.
- Karacar, U. (2023). Karacaoğlan ve Yunus Emre şiirlerinde renklerin kullanımı üzerine mukayeseli bir inceleme. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, (Âşık Veysel Hatırasına Gelenek Ve Edebiyat Özel Sayısı), 409-430.
- Kardaş, C. (2021). Âşık Dâimî'nin şiirlerine ekoleştirel bir yaklaşım. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (100), 77-96.

- Kaya, D. (2000). *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları
- Kaya, D. (2003). *Âşık Edebiyatına Giriş*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yay., Bişkek.
- Kılıç, Y. (2013). Atebetü'l Hakâyık'ta dil becerileri üzerine bir inceleme. *Electronic Turkish Studies*, 8(9).
- Kutluer, İ (1991). *TDV İslâm Ansiklopedisi'nin Aşk Md. 4. C. İstanbul.*
- Özcan, H. (2014). Türk halk şiirinde sosyal hayat bağlamında Âşık Dertli'nin fes redifli şiiri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Cilt: 7 Sayı: 33 Volume: 7 Issue: 33. www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
- Tekel, F. (2020). Halk hekimliğinde sağaltıcılar. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(27), 819-840.
- Turhan, M., ve Kova, Ö. (2012). Değerler eğitimi açısından Türk halk müziği ve halk ozanları: Neşet Ertaş, Âşık Mahsuni Şerif, Âşık Veysel ve Özey Gönlüm bağlamında bir inceleme. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, (6), 117-128.

BÖLÜM 14

Nuh Tufanının Kültürel Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Mehmet TEYFUR¹

Giriş

Tufan olayı farklı coğrafyalarda, değişik zamanlarda o toplumlarda değişik etkiler bırakarak günümüze kadar gelmiştir. Kültürün yaşam biçimi olma karakteri bulunmaktadır. Bu bağlamda Nuh tufanının nasıl bir yaşantı oluşturduğunun bilinmesi gerekmektedir. Tufan olayı Sümer, Babil ve Hitit kayıtlarında, Hint destanlarında, İngiltere'nin Galler bölgelerinde anlatılan bazı efsanelerde kendine özgü bir karakter ile anlatıldığı görülmektedir. Tufanlar genel olarak canlıların ve dünyanın yok oluşunu ve bunun nasıl olduğunu anlatmaktadır. Bu yok oluş yokluk olarak ele alınırken, bazen de yeniden doğuş anlamına gelmektedir. Tufanla yeniden doğuş insanlığın temizliğinin ölçüsü olarak nitelendirilmektedir. Yunan destanlarında, Kızılderili efsanelerinde ve Çin kaynaklı öykülerde benzer şekilde yer almıştır. Kültürel etkileri en güçlü kaynaklar dini kaynaklardır. Kuran-Kerim, Tevrat ve İncil de çok benzer şekilde Tufan ile ilgili ayetler yer almıştır. Birbirinden hem bu kadar uzak ve kültürel olarak farklı yapılar tufanla ilgili bu denli detaylı ve uyumlu bilgi kaynaklarını nasıl yaydığı ilginç bir olgudur.

Burada ilginç olan durum bütün kültürlerde ifade edilen tufan ile ilgili ortak noktanın ne olduğu ve tufan olayının nasıl kültürel bir etki yarattığıdır. Bu kültürlerin ve dinlerin her birinin paylaştığı, çeşitli kültürel grupların tarihine yayılan bir hikaye nedir? Tuhaf bir paralellik gibi görünebilir ama bu Nuh tufanı ya da benzerlerinin anlatıldığı bu caddelerin her biri bir sel hikayesini paylaştı-

¹ Prof. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, mteyfur@agri.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-7573-0241

Felaketleri gerçekliğimizin bir parçası olarak algılamak gerekir. Bu algılar kültürel olarak tanımlanmış belirlili dünya görüşlerinin ürünüdür. Kültürü gerçekliğin inşası olarak anlarsak doğal afetler insanlığın kültürel tarihinin bir parçası haline gelir. İlahi dinlerin kültüründeki en ünlü doğal felaket Nuh tufanı olarak kabul edilmektedir.

Antropologlar size bir efsanenin genellikle gerçek bir olayın soluk hatırası olduğunu söyleyecektir. Anlatma ve yeniden anlatma sırasında ayrıntılar eklenmiş, kaybolmuş veya gizlenmiş olabilir, ancak gerçeğin özü kalır. İki ayrı kültürün folklorunda aynı «efsane» bulunduğunda, atalarının ya aynı olayı yaşamış olmaları ya da her ikisinin de bizzat bu olayı deneyimlemiş olan ortak bir ata kaynağından gelmiş olmaları gerekir. Nu tufanını da bu şekilde algılamak gerekir.

Yaygın, benzer tufan efsanelerini anlamamanın tek güvenilir yolu, coğrafi, dilsel ve kültürel olarak ayrılmış olsalar bile, bugün yaşayan tüm insanların, gerçek bir küresel selden gerçek bir teknede hayatta kalan birkaç gerçek insanın soyundan geldiğini kabul etmektir. Sonunda gerçek bir dağa indi. Onların torunları artık gerçek olayı unutmamak için dünyada oğalıyorlar.

Kaynaklar

- Akmaç, G., (2019) Hint, Yunan, Sümer ve Türk Mitolojilerinde Tufan Mitinin Kültürel Bellek Açısından nemi, DTCF Dergisi 59.2, 825-843
- Aksoy, B. (1987). Çağdaş Bilimlerin Işığında Nuh'un Gemisi ve Tufan, İnsanlık Yolu Yayınları, Ankara.
- Arpa, A. Dilek, A. (2014). Hz. Nuh ve Tufan Bağlamında Kadim Mezopotamya Havzasında İkinici Medeniyet İnşası. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 2, 109-117.
- Balcı, A. (2016). Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler. Pegem Akademi.
- Bozkuş, Metin (2008). "Aşure Günü, Muharrem Matemi/Orucu ve Sivas'ta Aşure Uygulamaları". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 12(1): 33-61.
- Britannica, (2024), "Tufan Efsanesi", <https://www.britannica.com/topic/flood-myth>, 01.02.2024
- Bucaille, M. (1979). Müspet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (ev. Mehmet Ali Sönmez).
- Caner, F. (2017). Büyük tufan Mitleri ve Atra-Hasis. Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 3(3): 17-26.
- Coleman, J.A.(2007) The Dictionary Of Mythology And A-Z Of Themes Legends and Heroes, Arcturus Publishing Limited, England.
- ığ, M, İ(2013) Gılgameş Tarihte İlk Kral Kahraman, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013, DTCF Dergisi 59.2 (2019): 825-843
- Dlek, İ. Özsoy, N. (2018). Nuh Tufanı zerine. Social Sciences Studies Journal, Cilt: 4, Sayı: 21, 3649-3658.
- Ekiz, D. (2015). Bilimsel araştırma yöntemleri. Anı Yayıncılık.
- Eliade, M (2009). Dinler Tarihine Giriş, Kabalıcı Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul.
- Eroğlu, E. (2007). Kutsal Kitaplardaki Tufan Olayının Tarihi Temelleri. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

- Güngör, E. (1989). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yay. 7. Baskı, İst.
- Karasar, N. (2005). Bilimsel araştırma yöntemi. Nobel Yayın Dağıtım
- Karpık, S, K (2009) Türk Kültüründe Tufan ve Tufanla İlgili Anlatılar, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), GÜSBE, Ankara.
- Koçak, D. (2023), “Türkiye’nin 100 yıllık sofrası haritası”, Milliyet, <https://www.milliyet.com.tr/pembekar/turkiyenin-100-yillik-sofra-haritasi-7026195>, 05.10.2023.
- Köksal, M. Asım (2014). Peygamberler Tarihi, (I-II), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 19. Baskı, Ankara.
- Köksoy, M (2013) Yerbiliminin Katkısıyla Nuh Tufanı ve Sümerlerin Kökeni, Berikan Yayınevi, 2. Baskı, Ankara.
- Köse, S(2021) “Aile ve Akrabalık (İslam’da), Sosyal Bilimler Ansiklopedisi I, Ankara.
- Özdemir, M.N. (2016). İslâm Tarihi Açısından Nuh Tufanı’na Farklı Bir Yaklaşım. The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı: 53, 557-576.
- Pester, P. (2023) “Did Noah’s flood really happen?” LiveScience, <https://www.livescience.com/human-behavior/religion/did-noahs-flood-really-happen>, 10.12.2023
- Ryan, W. Pitman, W. (2011). Nuh Tufanı. Akılçelen Kitaplar, Ankara.
- Sarıkoçlu, E. (2011). Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Fakülte Kitabevi, 7. Baskı, Isparta.
- Seyidoğlu, H. (2016). Bilimsel araştırma ve yazma el kitabı. Güzem Can Yayınları
- Şavran, T, G (2009) Sosyolojiye Giriş, A.Ü. AÖF Yayın no: 1031, Eskişehir
- Taberî, Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr (1995) Tarihu'l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi'l-Kur’ân, İhtisar ve Tahkik, Muhammed Ali Es-Sabuni- Salih Ahmed Rıza, Tercüme Mehmet Keskin, II, Yeni Neşriyat A.Ş. İstanbul.
- Tırpan, M. (2018), “HZ. NUH ve TUFAN-2”, Haberler.com, <https://www.02haberler.com/hz-nuh-ve-tufan-2>, 05.11.2023.
- Ulutürk, M (2013) “Yeryüzünde Neslin Tek Bir İnsanla Yeniden Başlamasının Örneği Olarak Hint Mitolojisinin Nuh’u: Manu ve Tufan Olayı”, Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyum Bildirileri, Şırnak Üniversitesi, İlbey Matbaa, İstanbul 2014.
- Vergin, N (1980), *Siyaset Sosyolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Yanarocak, S. (2015), “Noah tufanı ve Dev Og”, Şalom, <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/95790/noah-tufani-ve-dev-og>, 08.12.2023
- Yavuz, Y, Ş (1991). “Âşûrâ”. İslam Ansiklopedisi. C. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 24-26
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık

Ağrı Dağı Bölgesi'nde Yabani Bitki ve Sebzeler ile Yapılan Yemekler

Güzin Sühran BELLİ¹

Giriş

Ağrı Dağı Bölgesi'nde bulunan yaylalarda, çeşitli yabani bitki ve sebzeler yetişmektedir. Bölgede yetişen yabani bitki ve sebze çeşitleri hem taze olarak yenilmekte hem de kurutularak yemeklerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Kurutulan yabani bitki ve sebzelerin sonbahar ve kış mevsiminde yemeklerde yaygın olarak kullanılması, Ağrı Dağı geleneksel mutfak kültürünün ayırtkan özelliğini oluşturmaktadır.

Dağ yamaçları, vadi ve yaylalarda yetişen yabani bitki ve sebzelerin katılması ile yapılan yemekler, Ağrı Dağı Bölgesi geleneksel mutfak kültüründe çok önemli bir yer tutmaktadır. Yüzlerce yıldan beri doğadan toplanan yabani bitki ve sebzeler, Ağrı Dağı Bölgesi geleneksel mutfak kültürünün özünü oluşturmaktadır.

Çorbalar (Aşlar)

Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi, Ağrı Dağı bölgesi geleneksel mutfak kültüründe de pişirilen birbirinden lezzetli ve doyurucu çorbalar, sofrada diğer yemeklerden önce tüketilmektedir. Karasal iklimin sert ve soğuk olması yüzünden, insanın içini ısıtan yemek kıvamındaki çorbalar, genellikle tandır veya sac ekmeği ile birlikte yenilmektedir. Diğer yemeklerde olduğu gibi, çorbalarda

¹ Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Müdür Yardımcısı, Araştırmacı – Yazar, Doğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Mutfak Kültürü Uzmanı, guzinsuhranbelli@gmail.com, ORCID iD: 0009-0005-5209-3282

lan tandırda kaz çekmesi ve bulgur pilavı ile birlikte yenilen bu özgün turşunun benzerine, diğer bölgelerde pek rastlanılmamaktadır.

Kaynaklar

- Ağrı İl Yıllığı. (1967). Ağrı İl Yıllığı. Ağrı Valiliği, Ankara.
- Ağrı İl Yıllığı. (1973). Ağrı İl Yıllığı. Ağrı Valiliği, Ankara.
- Alpaslan. (1998). Cumhuriyetin 75. Yılında Ağrı. Ankara.
- Alpaslan, İ. (1982). Atatürk Yılında Ağrı. Ankara.
- Alpaslan, İ. (1995). Her Yönüyle Ağrı. Tutibay Yayınları, Ankara.
- Belli, G.S., & Belli, O. (2009a). Ağrı Dağı Geleneksel Mutfak Kültürü ve Yemekleri – Traditional Culinary Culture and Food in the Mount Ararat Region. In O. Belli (Ed.), I. Uluslararası Türk Kültüründe Ağrı Dağı Sempozyumu, 28-29 Haziran 2008, Iğdır, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Nr. 365, Ankara (pp. 369–416).
- Belli, G.S., & Belli, O. (2009b). Goşteberg: The Mount Ararat Region's Forgotten Dish-Ağrı Dağı Bölgesi'nin Unutulan Yemeği: Goşteberg. In O. Belli (Ed.), II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, 08 -10 Ekim 2008 Doğubayazıt, İstanbul 2009 (pp. 623–628).
- Belli, G.S., & Belli, O. (2012a). Aras Havzası Geleneksel Mutfak Kültürünün En Zengin Yemek Çeşiti: Pilavlar. In O. Belli & V.E. Belli (Eds.), II. Uluslararası Aras Havzası Sempozyumu, 13 -15 Aralık 2011 Iğdır, Iğdır Valiliği İl Özel İdaresi Yayını, Erzurum (pp. 606–618).
- Belli, G.S., & Belli, O. (2012b). The Most Diverse Dishes of the Aras Plateau's Traditional Culinary Culture: Pilaffs. In O. Belli & V.E. Belli (Eds.), II. Uluslararası Aras Havzası Sempozyumu, 13 – 15 Aralık 2011 Iğdır, Iğdır Valiliği İl Özel İdaresi Yayını, Erzurum (pp. 619–630).
- Belli, G.S., & Belli, O. (2015). Kars Kafkasya Geleneksel Mutfak Kültürünün Ayrılmaz Parçası: Karapapak Mutfağı. In S. Türksoy (Ed.), İpekyolu 27, Ekim-Kasım, İstanbul (pp. 60–69).
- Belli, G.S., & Belli, O. (2016). Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin En Eski ve Lezzetli Yemeklerinden Biri: Buğulama. In O. Belli (Ed.), Kars, Kars - Ardahan - Iğdır Kalkınma Vakfı Dergisi 9, Ocak-Haziran, İstanbul (pp. 79–84).
- Belli, G.S., & Belli, O. (2018). Ağrı Geleneksel Mutfak Kültürü ve Yemekleri. Ağrı Valiliği Yayını, No: 1, İstanbul.
- Belli, O. (2012). Eski Çağ'da Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Mutfak Kültürü-Urartian Culinary Culture in Eastern Anatolia. In O. Belli & V.E. Belli (Eds.), III. Uluslararası Doğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Mutfak Kültürü ve Erzurum Yemekleri Sempozyumu, 19-21 Ekim 2011 Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayını, Erzurum (pp. 21–65).
- Bortaçına, A. (2005). Cömert Toprakların Masalı: Doğu Anadolu. İstanbul.
- Parrot, F. (1846). Journey of Ararat (Translated to English by W.D. Cooley). New York.
- Ruy Gonzales de Clavio. (1993). Anadolu, Orta Asya ve Timur. (Translated to Turkish by Ö.R. Doğrul). Ses Yayınları, İstanbul.

Anılarla Bir Milletvekili: Halis Öztürk

İsmail KIRAN¹

Giriş

Geleneksel toprak ağası ve aynı zamanda aşiret reisi olan Halis Öztürk, Ağrı'nın Tutak ilçesinde 1899 tarihinde dünyaya gelmiştir. Sıpkı Aşiret reisi ve aynı zamanda Hamidiye Alaylarının komutanlarından Abdülmecid Bey'in oğludur. 14 Mayıs 1950 tarihinde Demokrat Parti'den (DP) Ağrı Milletvekili olarak başlayan siyasi yaşantısı 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen hükümet darbesi ile son bulmuştur. Daha sonra evvela tutuklanmış sonra Yassıada'ya sürülmüş ve orada yargılanmıştır. Bu süreçte anayasayı ihlâl ettiği gerekçesiyle 10 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldığı için Kayseri Cezaevi'ne gönderilmiştir.

Abdülmecid Bey, Erzurum Kongresi'ne Sıpkı Aşiretine bağlı süvarilerle katılmış ve Milli Mücadelenin kazanılmasında aktif rol almıştır. Şeyh Said Hadise'sine katılmadığı halde ailesi ve çok sayıda aristokrat Kürt aile bireyleri ile birlikte 1926 yılında başlatılan sürgünün ilk kıvılcımı ile birlikte Kayseri'ye sürgüne gönderilmiştir.

Aristokrat bir aileye mensup olan Öztürk, yaşantısıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kaderine hükmeden diğer ağa, bey, seyit ve aşiret reisleri gibi anılarıyla iz bırakmıştır. Bırakılan bu iz Şakıro başta olmak üzere birçok dengebejin yakmış olduğu ağıtlarla da dile getirilmiştir.

Bir Ağa: Halis Öztürk ve Ailesi

Halis Öztürk, Ağrı'nın Tutak ilçesinde 1899 tarihinde dünyaya gelmiştir. Kendisi Muhammed Emin Zeki Beg'in ifadesiyle Van Gölü'nün kuzeyinde ya-

¹ Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ismayilkiran@yyu.edu.tr

Kaynaklar

- Ağaoğlu, S. (2004), *Marmara'da Bir Ada*, İstanbul: Alkım Yay.
- Ağaoğlu, S. (2013), *Yassıada, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri*, Haz.: G. Sarıçoban, İstanbul: YKY.
- Arvasi, S. A. (1992), *Doğu Anadolu Gerçeği*, İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Atabeyli, H. (2006), *Penceremden Gördüklerim*, İstanbul: Günce Yay.
- Bayar, C. (1999), *Kayseri Cezaevi Günlüğü*, Haz.: Y.A. Demirel, İstanbul: YKY.
- Bozdağ, İ. (2005), *Bilinmeyen Yönleriyle Celal Bayar*, İstanbul: Emre Yay.
- Emre, G. (2006), *Medreseden Meclis'e Meclis'ten Yassıada'ya*, İstanbul: Kent Yay.
- Esin, N. (2005). Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları, İstanbul: Doğan Yay.
- Fırat, A. (1996), *Fırat Mahzun Akar*, İstanbul: Avesta Yay.
- Halfin N.A. (2020), *19. Yüzyılda Kürdistan zerinde Mücadeleler*, Adana: Zilan Akademi.
- Hassan Arfa. (2006), *Kürtler Tarih ve Politika*, İstanbul: Avesta Yay.
- Karanis, K. (1994), *Koltuk Değnekli Demokrasi ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul: Ajans Medya.
- Kaya, F. (2003), *Mezopotamya Sürgünü Abdülmelik Fırat'ın Yaşam yks*, İstanbul: Anka Yay.
- Kıran, İ. (2021), "Aristokrat Kürt Aileler: Arvasiler", *Krdiyat*, 3, 119-144.
- Kıran, İ. (2022), Erzincan'da Siyasal Yaşamın Temsilcileri: Siyasal Elitler (1980-2022), "*Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*", 2022, 6/3, s.248- 278.
- Muhammed Emin Zeki Beg. (2021). *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, İstanbul: Nûbihar Yay.
- Sağnıç, F. H. (2000), *Portreler*, İstanbul: İstanbul Kürt Enstitüsü Yay.
- Türk İslam lksnn Mimarı Seyit Ahmet Arvasi Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri- Röportajlar* 3, Ankara: Berikan Yay., 2000.
- Yavuz, F. (1972), *Anıların*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay. 1.
- Yıldırım, S. vd. (2010). (ed.), *TBBM Albümü-1950-1980*, Ankara: TBMM Yayını, , 2/549-701.
- Yüksek Adalet Divanı Kararları*. (2007), Yassıada 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961, İstanbul: Kabalcı Yay.

Jeolojik ve Klimatolojik Bilimsel Araştırmalarda Nuh Tufanı (Tufan Hipotezi)

Emine TEYFUR¹

Giriş

Karadeniz Nuh Tufanı hipotezi çeşitli kaynaklarda Sel Hipotezi olarak adlandırılmaktadır. Karadeniz'in geçmişte büyük bir sel felaketine maruz kaldığına dair bir teori olarak ortaya atılmıştır. Bu hipoteze göre, binlerce yıl önce Karadeniz'in su seviyesi hızla yükselmiş ve bu ani yükselme çevresindeki kara bölgelerin sular altında kalmasına neden olmuş olabilir. Ayrıca, bu teori dünya genelindeki tarih öncesi ve antik dönemlerdeki efsaneler ve mitolojilerle de bağlantılıdır. Karadeniz Sel Hipotezi'nin küresel boyutta anlaşılması, tarih ve çevre bilimlerindeki araştırmalara yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Karadeniz Sel Hipotezi'nin Nuh Tufanı'nın başlangıcı olarak düşünülmesi, antik çağlarda yaşanan büyük sel felaketlerinin ve su seviyesi değişikliklerinin insanlığın tarihindeki önemini vurgulamaktadır. Bu iki teorinin jeolojik, tarihsel ve kültürel bağlantıları, antik dönemlerde yaşanan doğal felaketlerin ve insanlığın çevresel adaptasyon süreçlerinin anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Karadeniz Sel Hipotezi ve Nuh Tufanı, tarihin derinliklerindeki sular altında kalmış bir hikayenin aydınlatılmasına yönelik devam eden bir bilimsel araştırma alanını temsil etmektedir.

Bu araştırmanın amacı Nuh Tufanı hipotezinin doğruluğu hakkında yapılmış temel araştırmaları incelemektir. Bilimsel araştırmalarda alan ve teori ara-

¹ Prof. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, eteyfur@agri.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-7869-0513

kademeli işleyişinin yeni bir topografya üretip üretemeyeceğine odaklanıyordu. Yüzyıl boyunca, tufan teorisyenlerinin saha kanıtlarını açıklamak için ihtiyaç duyduğu tufanların sayısı arttıkça, görüşler yavaş yavaş birleşmiştir. Yüzyılın ortalarında jeologlar arasındaki genel fikir birliği, Tufan'ın tüm tortul kayaları biriktirmiş, küresel topoğrafyayı şekillendirmiş ya da yüzeydeki çakıl, kum ve kaya birikintilerini biriktirmiş olamayacağı yönündeydi. Alan ve teori arasındaki üretken gerilim, levha tektoniğinin gelişimi, mega taşkınların tanınması ve topoğrafyadaki değişim niceliksel olarak modelleme çabaları gibi yirminci yüzyıldaki etkili ilerlemeleri şekillendirmiştir. Karadeniz Sel Hipotezi, bilim dünyasında hala aktif olarak tartışılan bir konudur. Ancak, jeolojik ve arkeolojik bulgular, bu teorinin ciddi bir şekilde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Eğer bu hipotez doğrulanırsa, Karadeniz'in antik bir sel felaketine sahne olmuş olabileceği fikri, tarih öncesi dönemlerdeki medeniyetlerin ve efsanelerin anlamını yeniden değerlendirmemize neden olabilir. Karadeniz Sel Hipotezi, tarihin derinliklerinde bulunan bir hikayenin izini sürmeye çalışan araştırmacılar için heyecan verici bir keşif olabilir.

Kaynaklar

- Aksu, A. E., Hiscott, R. N., Mudie, P. J., Rochon, A., Kaminski, M., Abrajano, T., & Yaar, D. (2002). Persistent Holocene Outflow From The Black Sea To The Eastern Mediterranean Contradicts Noah's Flood Hypothesis. *GSA Today*, 12(5), 4-10. <https://doi.org/10.1130/1052-1052-2002-00005-00004>
- Anastasia G. Yanchilina, William B.F. Ryan, Timothy C. Kenna, Jerry F. McManus, (2019) Meltwater floods into the Black and Caspian Seas during Heinrich Stadial 1, *Earth-Science Reviews*, 198, 102931, ISSN 0012-8252, <https://doi.org/10.1016/j.earscirev.2019.102931>
- Bikoulis, Peter. *World Archaeology*. Dec2015, 47/5, 756-775. 20p. DOI: 10.1080/00438243.2015.1078740.
- Borzenkova, I. ve Diğ.. (2015). Climate Change During the Holocene (Past 12,000 Years). In: The BACC II Author Team, . (eds) Second Assessment of Climate Change for the Baltic Sea Basin. Regional Climate Studies. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-16006-1_2
- Calvert, S. E. and M. Fontugne, Stable carbon isotope evidence for the marine origin of the Calvert, S. E. and M. Fontugne, Stable carbon isotope evidence for the marine origin of the organic matter in the Holocene Black Sea Meeres, Neu. es Jahrb. Geol. Palaeontol. spropel, Chem. Geol., 66, 315-322, 1987.
- Calvert, S. E., Geochemistry and Origin of the Holocene sapropel in the Black Sea, in Facets of Modern Biogeochemistry, edited by V. Ittekkot, S. et al., 326-352, Springer-Verlag, New York, 1990(10) (PDF) *Organic-matter production and preservation and evolution of anoxia in the Holocene Black Sea*. Available from: https://www.researchgate.net/publication/260785933_Organic-matter_production_and_preservation_and_evolution_of_anoxia_in_the_Holocene_Black_Sea [accessed Jan 29 2024].
- Cimerman, F., and Langer, M.R., 1991. Mediterranean Foraminifera. Slovenska Akademija Znanosti in Umetnosti, Ljubljana, 118 (1-93).
- Degens, E.T., and Ross, D.A., 1974. Recent sediments of the Black Sea. In Degens, E.T., and Ross, D.A. (ed.), *The Black Sea—Geology, Chemistry and Biology*. American Association of Petroleum Geologists Memoir 20, 183–199.

Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi
Tarih, Mitoloji ve Coğrafya

- Hill. C.A (2002) The Noachian Flood: Universal or Local? Perspectives on Science and Christian Faith Volume 54, Number 3, September
- James T. (2000) Evidence for a Flood: Smithsonian 00377333, Nisan Cilt. 31, Sayı 1 <https://www.smithsonianmag.com/science-nature/evidence-for-a-flood-102813115/>
- Jones, G.A., and Gagnon, A.R., 1994. Radiocarbon chronology of Black Sea sediments. *Deep-Sea Research*, 41: 531–557.
- K.F. Mather, S.L. Mason (1970) A Source Book in Geology, 1400–1900 Harvard University Press, Cambridge, MA (1970)
- Kislov A.V and Toropov PM (2007) The Black Sea Flood Question: Changes in Coastline, Climate and Human Settlement Bölüm Adı: Climate modeling results for the Circum-Pontic Region from the late Pleistocene to the mid-Holocene..
- Kvasov, D.D. 1975 Pozdnechetvertichnaia istoriia krupnykh ozer i vnutrennikh morei Vostochnoi Evropy [The Late Quaternary History of the Large Lakes and Inland Seas of Eastern Europe]. Nauka, Moscow
- Mallowan, M. E. L. (1964) British Institute for the Study of Iraq Sonbahar, Cilt. 26, Sayı 2s. 62-82
- Montgomery, D.R (2013) Faith in floods: Field and theory in landscape evolution before geomorphology, *Geomorphology*, Sayı 200, (9-19), ISSN 0169-555X, <https://doi.org/10.1016/j.geomorph>.
- Ryan, W.B.F, ve W.C. Pitman III 1998 Noah's Flood: The New Scientific Discoveries about the Event that Changed History. Simon & Schuster, New York
- Ryan, W.B.F, W.C. Pitman III, C.O. Major, K. Shimkus, V. Moskalenko, G.A. Jones, P. Dimitrov, N. Görür, M. Sakıncı, and H. Yüce (1997) An abrupt drowning of the Black Sea shelf. *Marine Geology* 138:119–126.
- Sgarrella, F, and Moncharmont-Zei, M., 1993. Benthic Foraminifera of the Gulf of Naples (Italy): systematics and autoecology, *Modena. Bulletino della Societa Paleontologica Italiana*, 32 (2), 145-264.
- Shcherbakov, F.A. 1979 Some characteristics of sedimentogenesis on the continental margin of the Black Sea. *Oceanology* 18:575–578
- T Vadsaria, S Zaragosi, G Ramstein, JC Dutay, L Li, G Siani, M Revel, T Obase, A Abe-Ouchi Freshwater influx to the Eastern Mediterranean Sea from the melting of the Fennoscandian ice sheet during the last deglaciation *Scientific Reports*, 2022 [nature.com](https://www.nature.com)
- Yanko. V, Gilbert. A, Panin. N, Dolukhanov. P, (Ed) (2007) The Black Sea Flood Question: Changes in Coastline, Climate, and Human Settlement, The Black Sea Flood Question, 149-203. Basım Yeri: Spring ISBN-10 1-4020-4774-6

Nuh Tufanı'nın Ukrayna Folklor Eserlerindeki Yansımaları Üzerine Edebi Bir Değerlendirme

Nadiia SENCHYLO-TATLILIOGLU ¹
Natalia KHOMENKO ²

Giriş

Kutsal kitaplarda ve halk efsanelerinde yer alan kıssalara göre, insanlık Tanrı tarafından bir ceza olarak tufan şeklinde gönderilen büyük bir felakete maruz kalmıştır. Tufan hikayesinin farklı kültürlerde versiyonları mevcuttur. Ancak en yaygın versiyon Hıristiyan kültüründe Dünya Tufanı ve İslam kültüründe Nuh Tufanı olarak bilinmektedir. Hıristiyanlar, Ortodoks Yahudiler ve Müslümanlar Tufan'ın tarihsel bir gerçek olduğuna inanmaktadır. Tufan hakkında dünyanın farklı halklarının bağımsız kaynaklarında yer alan çok sayıda efsane, hem tek bir tarihi olaya hem de tufandan sağ kurtulanların hayal gücünde abartılmış tipik bir yaygın fenomene işaret edebilir. Tufan hikayelerindeki bazı farklılıklar, yazılı kayıtlar olmadan nesiller boyunca keyfi olarak yeniden anlatılmasıyla açıklanmaktadır. Bununla birlikte, Tufan hikayesinin ve onunla ilişkili olay ve imgelerin çok yönlü olarak incelenmesi ve anlaşılmasının da gösterdiği gibi, akademisyenler de bu konuya ilgi duydukları görülmektedir.

Tufan olayı birden fazla bilimsel alanın ilgi sahasına girebilecek çok önemli imgelerden biridir. Sümer, Babil ve Hitit kayıtlarında, Hint destanlarında, İngiltere'nin Galler yöresinde anlatılan bazı efsanelerde, Yunan destanlarında, Kızıl-

¹ Doç. Dr. Öğr. Üyesi, Nadiia Senchylo-Tatlilioglu, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, ifyc22@ukr.net, ORCID iD: 0000-0001-9196-7118

² Dr. Öğr. Üyesi, Natalia Khomenko, Taras Shevchenko Kyiv Ulusal Üniversitesi, Eğitim ve Bilimsel Filoloji Enstitüsü, Folklor Bölümü, n.khomenko@knu.ua, ORCID iD: 0009-0009-5403-5456

Каянаклар

- Atik, Y. (2018). Dîni kaynaklar ve bilimsel bulgular ışığında Nuh Tufanı. (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bahadır, Ü. (2013). Hristiyan İkonografisinde Nuh Tufanı. (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dölek, İ. ve Özsoy, N. (2018). Nuh Tufanı üzerine. *Social Sciences Studies Journal*, 4(21), 3649-3658.
- Karasakal, Ş. (2013). Seyyid Feyzullah Findikî. (Tufan). *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 2, 60-72.
- Sezer, A. (2017). Resim sanatında Nuh Tufanı. (Sanatta yeterlik tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Slovnyk, M. Фразеологічний словник української мови. <https://slovnyk.me/dict/phraseology> (Erişim tarihi: 25.11.2023).
- Білик, Г.О. Порівняльний аналіз двох культурних об'єднань: індоевропейського та месоамериканського. <https://newacropolis.org.ua/theses/porivnialnyi-analiz-dvokh-kulturnykh-obiednan-indoievropeiskoho-ta-mesoamerykansko-ho-1500792592>.
- Булашев, Г. (1992). *Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях*. Космогонічні українські народні погляди та вірування. Фірма «Довіра». Київ.
- Всесвітній, потоп. Вікіпедія. <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (Erişim tarihi: 25.11.2023).
- Гайдамашко, О. (2023). Чи був насправді Всесвітній потоп, описаний в Біблії? 24.Техно. https://24tv.ua/tech/shho-nauka-dumaye-pro-vsесvitniy-potop-zgadaniy-bibliyi_n2314084. (Erişim tarihi: 25.11.2023).
- Київський Кобзарський Цех (2023). Офіційний сайт. <http://ceh.org.ua/>
- Левченко, М. (1928). Казки та оповідання з Поділля у записах 1850-1860 рр. Збірник Історично-філологічного відділу Української академії наук. №68 Випуск I-II. Київ.
- Наскільки реальна біблійна історія про Всесвітній потоп і Ноїв ковчег: науковий погляд. (2023). РБК-Україна. <https://www.rbc.ua/rus/stylert/naskilki-realna-bibliyna-istoriya-vsесvitniy-1684167417.html>. (Erişim tarihi: 25.11.2023).
- Українські народні прислів'я та приказки* (1955). Видавництво АН УРСР, Київ, 447 с.
- Чумарна, М. (2011). Буття і небуття. Таємниці творення світу. 50 міфів народів світу. Видавництво Богдан, Київ.

Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Yapılan Kürdoloji Çalışmaları -Molla Mahmut El-Bazidî ve Aleksandre Jaba Örneği

Nesim SÖNMEZ¹

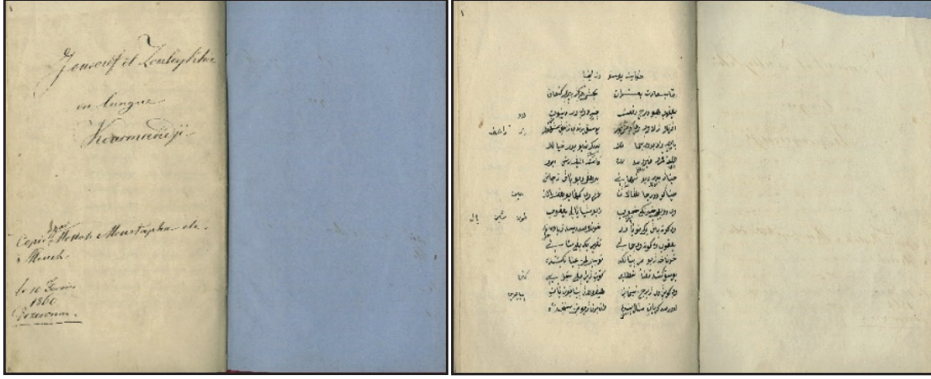
Giriş

Tarihte yazının Sümerler tarafından icat edildiği söylenmektedir. Hiç şüphesiz bu buluş insan hayatında yapılan en önemli keşiflerden biridir. Dolayısıyla yazı yazmak hayatın her alanını doğrudan ve birincil derecede ilgilendiren önemli bir konudur. Bu buluş sayesinde insanlık hemen her alanda ilerleme ve gelişme sağlamıştır. İnsanlığın bilim, teknoloji, kültür ve medeniyet açısından bugün bu seviyeye ulaşması şüphesiz bu keşif sayesinde. Ayrıca yazı; bilgi, kültür ve zekâ mirasını gelecek nesillere aktaran en önemli araçtır. Başka bir ifadeyle yazma eserler, geçmişe ait fikir, kültür ve bilgilerin yeni nesillere aktarılmasında en önemli işlevi yerine getirmektedir. Bu miras ve veriler, özgün fikirlerin oluşmasında ve yeni ufukların açılmasında önemli bir role sahiptir. Bu nedenle el yazmalarının incelenmesi, tahkiklerinin yapılması, yayımlanması ve kullanılabilir hale getirilmesi bilim camiası için önemli bir hizmettir.

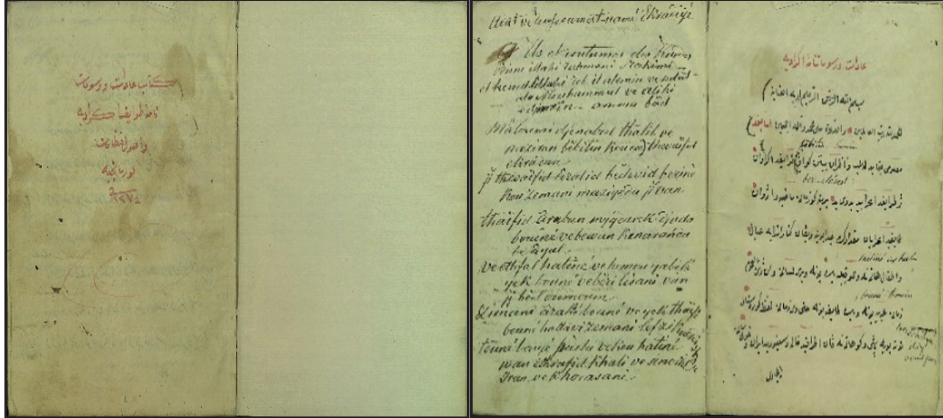
Diğer milletlerde olduğu gibi Kürtler arasında da bazı şahsiyetler Kürt tarihi, edebiyatı, dili ve kültürü alanında birçok eser yazmışlardır. Yazılan bu eserler, el yazmaları kütüphanelerinde ya da özel kütüphanelerde muhafaza edilmektedir. Bugüne kadar araştırmacılar tarafından söz konusu el yazmaları üzerinde pek çok çalışma yapılmış, yapılmaya da devam edilmektedir. Bu türden çalışma yapan

¹ Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Kürt Dili ve Kültürü AD., nesimsonmez@yyu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-6315-6075

Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi
Tarih, Mitoloji ve Coğrafya

Şekil 2. A. Jaba Koleksiyonu: Yûsif û Zuleyha Sayfa 1-2 (Kurd17)

Şekil 3. A. Jaba Koleksiyonu: Adat û Rusûmatnameê Ekradıye sayfa 1-2 (Kurd34)

Kaynaklar

- Alakom, R. (2014). Bir İzmir Levantenini Auguste Jaba. Kürt Tarihi, s. 11.
- Avcı, Z. (2009). Mele Mehmûdê Bazîdî 1799-1867. Kovara Bîr, 10, ss: 31-54.
- Bayezîdî, M. M. (2012). Adat û Rusûmatnameê Ekradıye, Lêkolîn: Jan Dost (2. bs). Nûbihar.
- Bazîdî, M. M. (2010). Camî'eya Risaleyan û Hikayetan bi Zimanê Kurmançî 3 Meqale û 40 Hikaye, Amd: Zîya Avcı (1. bs). Lîs.
- Bidlîsî, Ş. (1990). Şerefname, Wergêr. M. Emin Bozarşlan. Hasat Yayınları.
- Bidlîsî, Ş. (2007). Şerefnâme, Wergêr. Mela Mehmûdê Bayezîdî (1. bs). Sipîrêz.
- Celalî, M. (2016). Mela Mehmûdê Bazîdî (1797-1867). Kürt Tarihi, 27, 9.
- Celîl, C. (1989). Avgust Jaba Kî bû?, Rojnameya Kurdistan Press. 75, 12.
- Çelik, M. (2015). Adat û Rusûmatnameê Tewayîfê Ekradiye ya Mela Mehmûdê Bazîdî [Lisansa Bilind]. Zanîngeha Mardîn Artukluşê, Enstîtûya Zimanên Zindî Yên li Tirkîyeyê.

- Gecit, M. S. (2020). Bir Bilim Tarihçisi Olarak Molla Mahmûd-i Beyazîdî. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(70), 1138-1139.
- Gültekin, M. (2022, Aralık 30). Mela Mahmut Bayazîdî Hakkında Yeni Bilgiler. *Bajarê Agirî*. <https://ararat-welat.blogspot.com/2010/08/mela-Mahmut-bayazidi-hakkında-yeni.html>
- Hassanpour, A. (2005). Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil 1918-1985 wrç: Wrg: İbrahim Bingöl, Cemil Gündoğan. *Avesta*.
- Jaba, A. (1860). *Recueil de Notices et Récits Kurdes*.
- Kerman, Z. (2012). Halit Ziya Uşaklıgîl (1865-1945). İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (1. bs, C. 42, ss. 227-229). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.
- Lerch, P. J. A. (2012). Pêşgotin, Adat û Rusûmatnameê Ekradîye, Lêkolîn: Jan Dost (2. bs). Nûbihar.
- Özel, A. (2020). Bâyezîdî, Molla Mahmut. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: C. Ek-1 (2. bs, ss. 169-170). Ankara.
- Pîrbal, F. (2000). Mela Mehmûdê Bazîdî 1799-1867 Yekemîn Çîrok Nûs û Pexşannûsê Kurd. *Aras. Qanadê Kurdo*. (1973). A. Jaba û Rola Wî di Pêşdabirina Kurdzaniyê de vçz. Mustafa Öztürk, "Aleksandre Jaba Ve Onun El Yazmaları Koleksiyonundaki Türkçe Eserler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cild: 10 Hejmar: 49, Nîsan 2017, rr. 41-49, r. 42. Rêya Teze, 10.
- Qanadê Kurdo. (2012). Pêşgotin, Adat û Rusûmatnameê Ekradîye, Lêkolîn: Jan Dost (2. bs). Nûbihar.
- Rudenko, M. B. (1963, Moskova). Âdât u Rusûmetnâme-i Ekradîye/Nravyi obychai kurdo. 1-20.
- Rudenko, M. B. (1992, Stocholm). *Edebî Kurdî Sedey Hevdehem, Ronakbîrî*. 1.
- Sönmez, N. (2017). Molla Mahmutê Bazîdî'nin Eserlerinde Aşîret Kùltürü. İçinde *Second Mediterranean International Congress On Social Sciences (Mecas II)* (1. bs, ss. 619-629). Dobra Knjiga d.o.o.
- Sönmez, N. (2020). Berawirdkirina Karaktera 'Newfel û Sehneyên Newfelî' Di Leyla û Mecnûna Nîzamî û Sewadî Da. *Mukaddime*, 11(1), 74-96.
- Suveyrîkî, M. E. (2006). *Mu'cemu E'lâmi'l-Kurd* (1. bs). Bingeyî Jîn.
- Turan, Ö. (2000). XIX. Yüzyılda Kırım, Kafkas ve Civarında Misyonerlik Faaliyetleri. *Belleten, Türk Tarih Kurumu*, 64(241), 921-947.
- Vasilyêva, E. İ. (1997). Pirtûka Wenda ya Dîroka Kurdistanê, *Almanaxa Kurdî*. Weşanên Roja Nû, 40.

Ağrı İlinin Jeolojik Oluşum Süreçlerinin Ekonomik Faaliyetlere Etkisi ve Bölgenin Deprem Gerçeği

Nuriye ERYILMAZ¹

Giriş

Ağrı ilinin coğrafi konumu, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümü sınırları içinde bulunduğu ve jeolojik açıdan incelendiğinde, Anadolu'nun oluşumunda önemli bir rol oynayan orojenik ve epirojenik hareketlerin Ağrı ilinin jeolojik ve coğrafi özelliklerini şekillendirdiği görülmektedir. Bölgenin yerleşimi, Arap levhası ve Afrika levhasının Anadolu plakasının bir bölümü olduğu Avrasya levhasının altına kuzey yönde ilerlemesi sonucu, volkanik ve tektonik etkinliklerin yoğun olduğu bir coğrafyada bulunmasına neden olmuştur (Şengör vd, 1985).

Bu durum, bölgedeki kayaç türlerinin köken, litoloji ve yaş açısından çeşitlilik gösterdiği bir jeolojik yapının varlığını göstermektedir. Bu jeolojik yapı, bölgenin ekonomik çeşitliliği açısından turizm, yeraltı madenleri, enerji, endüstriyel hammaddeler gibi alanlarda ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesine ve bölgenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlamıştır. Ancak, aynı jeolojik yapı, bölgedeki yoğun tektonik faaliyetler nedeniyle depremselliğin yüksek olduğu bir gerçeği de beraberinde getirmiştir.

Ağrı ili tarihinde kaydedilen büyük depremler incelendiğinde, bölgenin deprem riskine tabi olduğu ve bu depremlerin Kuzey Anadolu Fay Hattı'nın bir parçası olan Doğu Anadolu Fay Hattı'ndan kaynaklandığı görülmektedir (Şaroğlu

¹ Uzm. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, alvnry@hotmail.com

rılması gereklidir. Ayrıca, mikro bölgeleme yapılarak güncel aktif fay hatlarının tespit edilmesi ve gerekli önlemlerin alınması önemlidir.

Belirlenen deprem tehlikesinin bölgedeki bilinen ve ölçülebilir magnitüd ölçekleri (ML, Md, mb, Mw gibi) içindeki alt ve üst sınırlarının ne olabileceği ve seçilen fay kırılma noktalarına göre belirlenen en düşük ve en yüksek magnitüd değerlerinin AFAD-RED programının dinamik analizi sonucunda Ağrı ili ve çevresinde meydana gelebilecek yapısal hasarlar hakkında hesaplamaların yapılması, tehlikeye maruz kalan alanlar için acil senaryoların hazırlanması ve ayrıntılı çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu mikro bölgeleme çalışmaları, hasarı veya afeti mümkün olduğunca azaltmak için yapılması gereken önlemleri içermelidir.

Jeolojik ve tektonik risklerin belirlenmesi, Ağrı ili ve çevresi için kritik bir gerekliliktir. Aktif fay hatları ve özellikleri ile bunları oluşturan nedenler ve sürekli aktiflikleri, bu bölgelerdeki enerji yüklemelerinin doğası mutlaka açıklanmalıdır.

Kaynaklar

- AFAD. (2021). İl Afet Risk Azaltma Planı. https://Ağrı.afad.gov.tr/kurumlar/Ağrı.afad/IRAP_AğRI.pdf. Erişim Tarihi: 03.10.2023
- Ağrı Kültür ve Turizm Rehberi. (2011). (Haz. Bulut, E. M. ve Ayhan, N.) T.C. Ağrı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ağrı
- Barka, A. A. ve Kadinsky-Cade, K.** (1988). Strike-slip fault geometry in Turkey and its influence on earthquake activity. *Tectonics*, 7, 663-684
- Eriņç, S. (1973). Cumhuriyetin 50. yılında Türkiye'de coğrafya. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Karaoğlu, M., & Çelim, Ş. (2018). Doğu Anadolu Bölgesi ve Iğdır'ın Jeolojisi ve Toprak Özellikleri. *Journal of Ağrıculture*, 1(1), 14-26.
- Kaya, F. (2016). Ağrı Dağı'nın Turizm Potansiyeli ve Değerlendirme Durumu. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(34), 217-229. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/maruc/issue/24661/260875>.
- Kaya, F., & Karataş, Y. (2014). Bayezid (Ağrı) Vilayeti Sıhî Ve İçtimaî Coğrafyası. *Journal of International Social Research*, 7(30).
- Kaya, F., (2020), Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Doğal Çevre Özellikleri ve İnanç Truizmi Açısından Önemi, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Ketin, İ. (1982). Türkiye Jeolojisine Genel Bir Bakış. İ.T.Ü Vakfı Yayınları, İstanbul.
- MTA (2010). Ağrı İli Maden Ve Enerji Kaynakları. https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi/merkezi/maden_potansiyel_2010/Ağrı_Madenler.pdf. Erişim Tarihi: 05.09. 2023.
- Şahin, Y. (2009). Türkiyenin Levha Tektoniği Açısından Değerlendirilmesi ve Tektonik Birlikler. <https://iujfk.files.wordpress.com/2011/06/Tektonik-Birlikler.Pdf>
- Sarıkaya, M, A. (2011). Türkiye'nin güncel buzulları. Fiziki Coğrafya Araştırmaları: Sistematik ve Bölgesel. Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, Sayı:6, 527-544, İstanbul.
- Şaroğlu F, Güner Y (1981) Doğu Anadolu'nun jeomorfolojik gelişimine etki eden öğeler: jeomorfoloji, tektonik, volkanizma ilişkileri. *TJK Bül*t 24:39–50.
- Şaroğlu, F. (1986). Doğu Anadolu'nun Neotektonik Dönemde Jeolojik ve Yapısal Evrimi (Geological and Structural Evolution of East Anatolia during the Neotectonic Period. *Unpublished*

- PhD Thesis, Istanbul University, Department of Geological Engineering.*
- Şaroğlu, F., & Yılmaz, Y. (1986). Doğu Anadolu'da neotektonik dönemdeki jeolojik evrim ve havza modelleri. *MTA dergisi*, 107, 73-94.
- Şengör, A. M. C., Görür, N., Şaroğlu, F., 1985. Strikeslip faulting and related basin formation in zones of tectonic escape: Turkey as a case study. (Strike-slip Deformation, Basin Formation, and Sedimentation, Editörler: Biddle, K.T., ChrisiteBlick, N.). Society of Economic Paleontologists and Mineralogists, Special Publication, 227- 264.
- Sipahi, Ferkan, et al. "Altın Madenciliği, Tarihi ve Günümüz: Gümüşhane Örneği." *Coğrafi Bilimler Dergisi* 20.2 (2022): 528-549.
- Tapan, T., Özvan, A., & Şengül, A. (2005). Temmuz 2004 Doğubayazıt Depremi Yer-Yapı İlişkisi ve Yaşanan Kayıplar. *Deprem Sempozyumu Kocaeli*, 23-25.
- Toprak, A., & Sunkar, M. (2022). Ağrı İlinde Meydana Gelen Doğal Afetlerin Mekânsal ve Zamansal Analizi. *Coğrafya Dergisi*, (44), 97-113.
- Wegener, A.L. (1915). Levha Tektoniği kuramı. https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1ta_Kaymas%C4%B1_Teorisi#:~:text=K%C4%B1ta%20Kaymas%C4%B1%20Teorisi%2C%201912'de,o%20du%C4%9Fu%20b%C3%BCy%C3%BCk%20%C3%B6l%C3%A7%20yatay%20hareketlerdir. Erişim Tarihi: 10.09.2023.
- Yalçınlar, İ. (1976). Türkiye jeolojisine giriş. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, M. (2019). Ağrı'da Üç Farklı Altın Ve Gümüş Maden Projesi. <https://www.agnihurses.net/Agrida-uc-farkli-altin-ve-gumus-maden-projesi/11396/>. Erişim Tarihi: 11.08.2023
- Yılmaz, T. (2004). *Tarihi yapıların incelenmesi ve analizi* (Master's thesis, Sakarya Üniversitesi).
- Zaman, M., Polat, S., & Özdemir, M. (2011). Diyardin Kaplıcaları/Diyadin Thermal Springs. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 6(4).

Nuh'un Gemisine Ait İzlerin Varsayıldığı Düşünülen Bölgeye Dair Görüşler

Berna KARAGÖZOĞLU ¹

Giriş

Arkeolojik kazılarla gün yüzüne çıkarılan kalıntılardan da anlaşıldığı üzere Ağrı şehrinde birçok uygarlık yaşamıştır. Bölgede insan ırkının varlığına dair bulgular, yapılan araştırmalar neticesinde tarih öncesi dönemlere kadar inmektedir. Mitan, Kimmer, Sümer, Urartu, İskit, Selevkoslar, Sasaniler, Araplar, Bizanslılar, Selçuklular, Moğollar, İhanlı, Celayirli, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevi (<https://www.sakaryagazetesi.com.tr/agrinin-eski-adi>) halklarının Aras Nehri havzasında yer alan Ağrı Dağı'nın yamaçlarında ve Doğu Anadolu bölgesinin farklı kesimlerinde yaşadıkları bilgisine ulaşılmaktadır.

Ermenilerin ilk tarihçisi olarak kabul edilen Movses Horenatsi'nin *Ermenilerin Tarihi* (*Հայոց Պատմություն*) adlı eserinde aktardığı mite göre ise Ermeniler de Ağrı Dağı'nda bulunan Nuh'un torunu olan "Hayk"tan («Հայք») türediklerine inanmaktadır (Ercan, 2019).

Yabancı kaynaklarda daha çok Ararat olarak bilinen Ağrı Dağı sözcüğünün kökenine bakıldığında sözcüğün Ermeniceden alınmadığı Urartuların bölgedeki varlığından dolayı dağın, Ararat sözcüğü ile anıldığı; Ermenilerin ise dağa Masis adını verdikleri bilinmektedir. Ermeniler tarafından Masis adı verilen bu sözcük ise orijinali Ermenice olmayan Gürcüceden ödünç alınan bir

¹ Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
brnkrzgl@gmail.com, ORCID iD: 0000-0001-7867-472

eski adıyla Ahura Köyü'nün isim analizi yapıldığında köye ismini veren Ahura kelimesinin Zerdüşt ve Mitra dinlerinde kullanılan iyilik tanrısı anlamına gelen Ahura Mazda'dan türetilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Ağrı Dağı civarlarında yaşayan halkın anlatılarına göre, dağın içerisinde tüneller yer almaktadır. Kaleme alınan eserlerde ise dağların içlerinde tünellerin varlığı ve bu tünellerin uzak şehirlerle bağlantıda olduğu ifade edilmektedir. Kayıp kıta Atlantis'in sakinlerinin Agartalı olduğuna dair görüşler yazılı basında yer alan araştırmacı yazarlar tarafından ortaya atılan bir görüştür. Kelime kökeni üzerinden de yola çıkılacak olunursa Ağrı ve Agarta kelimeleri kulağa yakın gelmektedir. Ancak bu konuda bağlantının netlik kazanabilmesi hususunda daha çok araştırmanın yapılması elzemdir.

Kaynaklar

- Ağrı Depremi (1840). Ağrı Dağını Patlatan Deprem. Erişim tarihi: <https://www.youtube.com/watch?V=8uow9fr45eu>
- Akkuş, M. (2022, Ocak 11). Ağrı Dağındaki Yeraltı Şehirleri. İğdir Doğuş Gazetesi. Erişim tarihi: <https://www.igdirdogusgazetesi.com/Makale/12/17/Agri-Dagindaki-Yer-Altı-Sehirleri>
- Altındal, A. (2004). Bilinmeyen Hitler. Alfa Yayın Basım Dağıtım, İstanbul.
- Belli, O. (1982). Urartular. Anadolu Uygarlıkları içinde [Anatolian Civilizations]. Görsel Yayınları, İstanbul.
- Çetin, Y. (2017). Türk-İslam Bezeme Sanatında Gamalı Haç (Svastika) İle Çarkıfelek Motiflerinin Köken ve İkonografik Anlamları Üzerine Bir Değerlendirme. Sosyal Bilimler Çalışmaları Dergisi.
- Charandabi, N. S. (2017). İran Kültürü'nün Çağdaş Grafik Tasarımdaki Sembolik Yansımaları [Symbolic Reflections of Iranian Culture in Contemporary Graphic Design] (Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir).
- Doğanay, H. (2003). Ağrı Dağı Ve Turistik Önemi. Doğu Coğrafya Dergisi-9.
- Evliya Çelebi. (1985). Seyahatnamesi (M. Çevik, Çev.). İstanbul.
- Havenith, H. B. (2022). Merkezi Asya'da Son Deprem Tetikli Toprak Kayması Olayları, Küçük Kafkasya ve Karpatlar'da Deprem Tetikli Toprak Kayması Kanıtları. Coseismic Toprak Kaymaları içinde (s. 13). Springer Doğal Afetler. <https://armenpress.am/eng/news/515773/noahc2b0s-ark-replica-to-be-built-on-top-of-mount-ararat.html>
- <https://mg.co.za/article/2004-05-03-scientists-to-start-search-for-noahs-ark/>
- https://tr.wikipedia.org/wiki/tel%3a7eker,_do%49fubayaz%4%b1t
- <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-highlands-islands-11708987>
- <https://www.dailymail.co.uk/news/article-1269165/noahs-ark-remains-discovered-mountain-turkey.html>
- <https://www.google.com/maps/place/tel%3a7eker,+04402+tel%3a7eker>
- <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/noahs-ark-turkish-mountain-add-in-name-renew-search-academic-paul-esprante-a8023041.html>
- <https://www.nationalgeographic.com/magazine/article/noahs-ark-archaeology-search-science>
- <https://www.irishtimes.com/news/world/europe/the-missing-scotsman-and-the-deadly-hunt-for-noah-s-ark-1.2812234>

Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Tarih, Mitoloji ve Coğrafya

- <https://www.israelhayom.com/2021/10/04/archaeologists-claim-to-have-found-true-location-of-noahs-ark/>
- https://www.jewishtelegraph.com/trav191018_1.html
- <https://www.mirror.co.uk/news/uk-news/noahs-ark-remains-found-on-mount-217532>
- <https://www.nationalgeographic.com/magazine/article/noahs-ark-archaeology-search-science>
- <https://www.nbcnews.com/id/wbna11747932>
- <https://www.sakaryagazetesi.com.tr/agrinin-eski-adi>
- <https://www.salom.com.tr/salomturkey/haber/119895/has-the-location-of-noahs-ark-finally-been-proven-using-3d-scans>
- Kantarci Şenol, *The Lost Lives in The Outskirts Of Ararat: The Victims Of Igdir Plain Review of Armenian Studies*, Volume 1, No. 4, 2003.
- Kemal, E., Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisinin Edebiyatımıza Yansıması, s.30. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst Tüsü Dergisi, Sayı. 19, 2010
- Kızıl, H. (2013). Hint ve İran Mitolojilerine Göre "Mitra". *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı:X, 27.
- Marco Polo Seyahatnamesi. (1979). 1001 Temel Eser. Tercüman Gazetesi adına Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- Nişanyan, S. (Tarih belirtilmemiş). "Index-Anatolicus: Türkiye Yerleşim Birimleri Envanteri". Nişanyanmap.Com. Erişim tarihi: 29 Ekim 2020. (Kaynağından Arşivlendi)
- Şimşekli, O., & Alim, M. (2009). Igdir İli'nin Turizm Potansiyeli. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 3, 1-26.
- "Telçeker Köyü". (2020). *Yerelnet.Org.Tr*. Erişim tarihi: 29 Ekim 2020. (Kaynağından Arşivlendi)
- Ulupınar, E. C. (2019). XIX ve XX. Yüzyıllara Ait Ermenice Derleme Şiir Kitaplarında Türk İmgesi [Turkish Image in Armenian Anthology Poetry Books of the XIX and XX Centuries] (Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kafkas Dilleri Ve Kültürleri Anabilim Dalı, Ermeni Dili Ve Kültürü Bilim Dalı, Ankara).
- Vijaya Baarati. (Tarih belirtilmemiş). Mount Ararat and The Ark of Noah. https://www.Academia.Edu/43185261/Mount_Ararat_And_The_Ark_Of_Noah
- Yulu, A. (2019). Friedrich Parrot'un Ağrı Dağı Araştırma Keşif Gezisi: Friedrich Parrot's Mount Ararat Research Expedition. *Coğrafya Dergisi*.
- Zen, F. (2013). Semboller İnsan Tohumu [Symbols Human Seed]. Destek Yayınevi, İstanbul.

Rus İşgali ve “Kurtuluş Savaşı” Yıllarında Ağrı ve Doğubayazıt’ta Rus ve Ermenilerin Müslüman Halka Yönelik Katliamı (1919-1922)

Reşad ASGEROV ¹

Bağır BABAYEV ²

Giriş

Bugünden bakarsak, Türk ülkelerinin ve halklarının tarihi ve kültürünün incelenmesi oldukça önemlidir. “Bu nedenle, 2021’den beri ülkemizin üniversitelerinde - Azerbaycan Cumhuriyeti’nde “Osmanlı Tarihi” konusu öğretilmektedir. Ve 2023’ten beri “Türkiye Cumhuriyeti Tarihi” konusunun öğretimi başladı. Bu mutlu etkinlik, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun 100. yıldönümü ile aynı zamana denk geliyor” (Agayev, Aliyeva, 2023:7).

Anadolu’da uzun süredir birlikte yaşayan Türkler ve Ermeniler arasındaki dostane ilişkiler, Selçuklular ve Osmanlı devleti döneminden bu yana daha da gelişmiştir. İstanbul’un fethinden sonra Osmanlı Devleti’nde önceki dönemlere göre daha fazla ayrıcalık kazanan Ermeniler, Avrupa’daki azınlıklardan daha mutlu ve sakin yaşama fırsatı buldular. “Ermeni sorunu, esas olarak Ermenilerin kendi sorunu olarak değil Osmanlı’da menfaatleri çarpışan iki büyük devletin, İngiltere ve Rusya’nın emellerini gerçekleştirme vasıtası olarak ortaya çıkmıştır. Berlin Kongresi’nde Osmanlı Devleti’ndeki Ermenilerin hakları batının koruması altına alınmış ve böylece şark meselesinden sonra bir de Ermeni meselesi gündeme gelmiştir” (Aslan, 2011:2).

¹ Doç. Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü, asgarov_rashad@mail.ru

² Doç. Dr., Nahçıvan Devlet Üniversitesi, baqirbabayev59@mail.ru, ORCID iD: 0009-0003-0925-9457

Kaynaklar

- Agayev, M., Aliyeva, S., (2023). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (çalışma kılavuzu). Bakü: "Optimist" LLC, 488 S.
- Ağırtaş, Ü., (2004). Ermeni meselesi (1918-1923). Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. c. 4, sayı. 7, ss.
- Akşin, S. (2015). Ermeni meselesinin genel bir değerlendirmesi. *Ermeni Araştırmaları*, 50, (ss.87-107).
- Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslarda ve Anadolu'da Ermeni Mezâlimi I, 1906- 1918, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 23, Ankara, 1995.
- Aslan, Ö., (2011). Ağrı ili civarında Ermeni meselesi. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum., 94 sah
- Avcı H.E., (2010). Türk-İngiliz ilişkilerinde ermeni faktörü İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. İstanbul 2010. 463 sah.
- Başak., T, (2013). İngiliz Genelkurmay Başkanlığının Ermeni Raporu; Tarihsel ve Etnolojik Açından Ermeniler (5 Nisan 1918). *Ermeni Araştırmaları*, 44, (Mayıs), s.187-233.
- Başak, T., (2010). Doğu Anadolu ve Kafkasya'da Ermeniler Tarafından Türklere Karşı Yapılan Etnik Temizlik Hareketlerinin İngiliz Belgelerine Yansıyan Yüzü (1918-1919), Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, X/45, s.29-67.
- Başak, T., (2022). Katliamlar Üzerine İnşa Edilen Siyasi Bir Proje: Ermenilerin Erzurum'da Bağımsızlık İlanı. Atatürk Üniversitesi. Tarih ve Tarihçi, 1 (1), s. 22-52.
- Çiçek, K., (2019). Musa Dağı 1915: Bir isyan mı direniş mi? İçinde I. Uluslararası 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türk- Ermeni İlişkileri Sempozyumu (ss. 473-490).
- Demirel, M., (2005). Ağrı ve Doğubayazıt'ta Ermeni olayları. I. Uluslar Arası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu (Doğubayazıt, 7-11 Eylül 2005)., 193-203.
- Derviş, L., (2023). Rus Basımına Göre 1921 Yılında Ankara Hükümeti. Selçuk Üniversitesi Selçuk Türkiyat, (Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı): ss.341-360.
- Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri I, II, (1914-1919) (1919- 1921), Ankara, 2001.
- Erşan, M., (2018). Düünden bugüne Türk-Ermeni ilişkilerine genel bir bakış ve Ermeni tehciri. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi 2018 Cilt 1 Sayı 4. s.1-10.
- Karal, E. Z., (2010). Ermeni Meselesi (1878-1923). Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 0 (6), 201-215.
- Kaşıyüğun A., (2022). Birinci Dünya Savaşı'na giriş sürecinde Ermeniler. Bengi Dünya Yö-rük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2, 214-235.
- Kaya Y., (2023). Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve İran Basımındaki Yansımaları. Selçuk Üniversitesi. Selçuk Türkiyat, (Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı): 576-601.
- Kodaman, B., (2003). "Ermeni Yanılgıları", Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, S.38, s.17, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kurt, H., (2019). 1915 Diyarbakir Vilayetinde Ermeni tehciri. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 267 sah.
- Müezzinoğlu, E. (2009). Ermeni azınlık okullarının Ermeni milliyetçiliğinin doğuşundaki rolü. İçinde G. Hülagü, Metin, Batmaz, Şakir, Alan (Ed.), Hoşgöründen yol ayrimina ermeniler –2 (ss. 87-110). Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu. <https://kayzen.az 'blog ' tür...> 10 Haz 2010
- Yamaç, M., (2019). İki savaş arası dönem yakınoğ'u'da Türk-Ermeni ilişkileri. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 17, Ocak, s. 54-79.
- Yuvalı, A., (2009). Ermeni milliyetçiliğinin doğuşunda şark meselesi faktörü. İçinde G. Hülagü, Metin, Batmaz, Şakir, Alan (Ed.), Hoşgöründen Yol Ayrimina Ermeniler-1 (ss. 99-111). Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Емельянова Е. Н. Советская политика по отношению к Турции и Южному Кавказу в 1920-1921 годах. *Научный диалог*. 2018. № 9. С. 238-249. (Emelyanova E. N. Türkiye ve Güney Kafkasya'ya karşı Sovyet Politikası 1920-1921 yıllarında). *Bilimsel diyalog*. 2018. № 9. S. 238-249.